

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

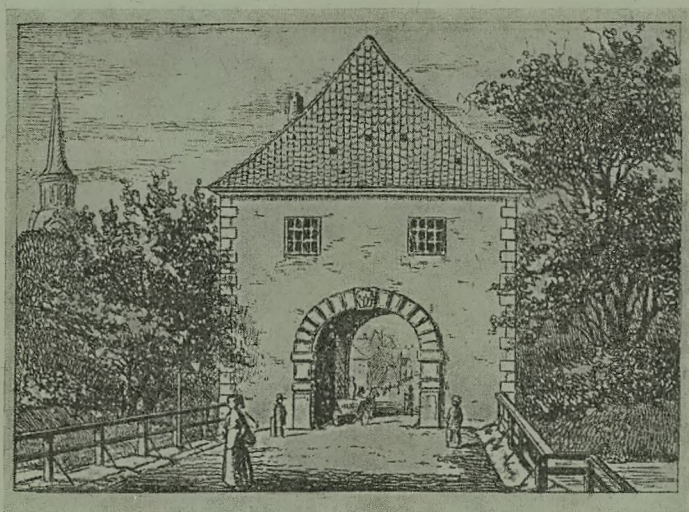
STEFFEN LINVALD

CHRISTIANSHAVN

STREJFTOG I CHRISTIAN IV'S BY

II

OVEN VANDET

UDGIVET AF

FORENINGEN FREMTIDEN

KØBENHAVN 1949

Dette Hefte er det sidste,
FORENINGEN »FREMTIDEN«
udsender af den Serie, GEORG NYGAARD
paabegyndte 1940 med 3 Hefter under Titlen

HUSE OG MENNESKER

STREJFTOG I DET GAMLE KØBENHAVN

som efter hans Død fortsattes af HARALD LANGBERG
med Heftet: »Fra Torv til Torv«. STEFFEN LINVALD
afslutter Serien med 2 Hefter om »Christianshavn«.

Billedmaterialet til alle 6 Hefter er indsamlet
og ordnet af KNUD HENDRIKSEN.

Omslagsbillede: Amagerport set fra Amagerbrogade. Radering.
Titelbillede: Reberbanen ved Christianshavns Vold.
Efter Tegning af Alfred Larsen.

F. HENDRIKSEN'S REPRODUKTIONS-ATELIER
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKIÆR)
KØBENHAVN

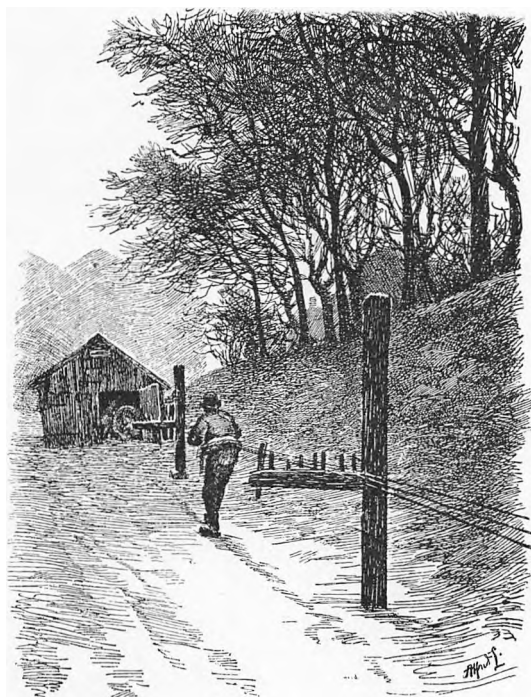
STEFFEN LINVALD

CHRISTIANSHAVN

STREJFTOG I DET GAMLE KØBENHAVN

II

OVEN VANDET

UDGIVET AF
FORENINGEN FREMTIDEN
KØBENHAVN 1949

Frelsers Kirke set fra St. Annæ Gade. Lille Mølle paa Christianshavns Vold ses i Baggrunden tilhøjre.
Tegning af Heinrich Hansen ca. 1850.

Snorrebroen og St. Annæ Gade set mod Lille Mølle paa Løvens Bastion. Fotografi ca. 1870.

KAPITEL VI

Det er ikke altid, man har haft Blik for Christianshavns særlige Charme. I en ældre Beskrivelse af denne Bydel hedder det tværtimod: »Uagtet her er to af Hovedstadens smukkeste Kirker, og her ikke heller er Mangel paa større offentlige Bygninger og Privates prægtige, smagfulde Gaarde, saa er denne Del af Byen i det hele taget den mindst anselige. Den savner det Forskønnelsesmiddel, de to store Ildebrande 1728 og 1795, som saa uendelig har opflinket og pyntet paa det gamle Kjøbenhavn, men som ikke strakte sig til Christianshavn«.

Dette Synspunkt ligger os fjernt. Tværtimod betragtes det nu som en Gevinst for Hovedstaden, at Christianshavn er blevet skaanet for de to store Bybrande og Bombardementets Rædsler, bl. a. fordi de sjældne, grundmurede Renæssancegaarde i Strandgade efter al Sandsynlighed ellers vilde været gaaet tabt. Ganske vist har de senere Aars gennemgribende Saneringer sat Nutidens Præg paa den gamle Bydel, men endnu kan man i de fleste Sidegader fornemme et Pust fra en svunden, idyllisk Verden, thi i disse synes man stadig at høre Amagerbøndernes Kærrer skramle over de toppede Brosten, og endnu giver

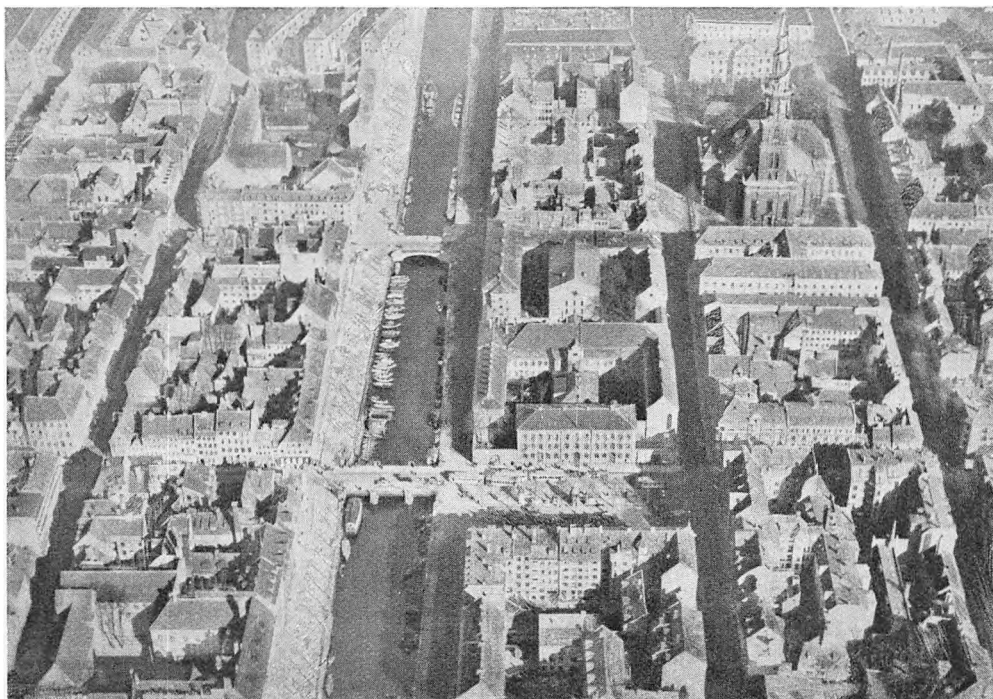
Arbejdernes Træsko Genlyd mellem de lave Husrækker. Stille vugger Baadene paa Kanalen, og efter Fyraften sidder Christianshavnerne nu som fordom langs dens Bolværker og fisker, medens Drengene spiller Klink op ad Husmurene. Man føler da den samme Stemning, som inspirerede Johan Ludvig Heiberg til Digtet:

Christianshavn ved Søndervold,
Kallebodske Vove!
Kærlighed, det er dit Skjold,
Frihed dine Love.
Fuglen synger højt i Sky
over Frugttræer høje,
i hvis Skygge hviler bly
dine Døtres Øje.

Kun to Broer forbinder Christianshavns Over- og Nederby: Børnehusbroen mellem Torvegade og Torvet og Snorrebroen ved St. Annæ Gade. Børnehusbroen eller »Den røde Bro«, som den oprindelig hed, velsagtens efter sin Farve, var fra første Færd meget skrøbelig. 1688 hedder det saaledes: »Hvad den røde Bro angaar, hvoraf Rækværket paa den ene Side ligger nedfaldet og ellers er saa brøstfældigt, at man med Frygt og Fare maa køre derover, er der ingen Tid bleven repareret af Byens Kæmner, men er holdt vedlige af Hans kgl. Maje-stæt for 300 Rdl., som Amagerne aarlig kontribuerer til denne saavel som til Langebros Vedligeholdelse«. Broen repareredes imidlertid ikke, og 1724 erfarer vi, at det var forbundet med den største Fare at passere den. Alligevel gik der tre Aar, inden den istandsattes. Siden er den gentagne Gange blevet ombygget og repareret, sidst i 1915, da Stadsarkitekt Wright opførte den nuværende Bro.

I Modsætning til denne, der stedse har været en offentlig Bro, var Snorrebroen oprindelig privat og afspærret med en Snorre for at forhindre unødvendig Kørsel, men heller ikke den vedligeholdtes ordentligt, og 1785 var den saa forfalden, at det var farligt at benytte den. Imidlertid kunde den daarligt undværes i Ildebrandstilfælde, og da den desuden lettede Adgangen til Frelsers Kirke, Søkvæsthuset og det borgerlige Eksercerhus, iværksattes en frivillig Kollekt til dens Istandgørelse, hvorefter det bestemtes, at den fremtidig skulde vedligeholdes af Christianshavns Beboere ved en Forhøjelse af Vægterpengene.

Til trods for at disse to Broer er det eneste Forbindelsesled mellem Nederbyen og Overbyen, udgør de to Bydele dog en Enhed. Saaledes viser Gadenumrene i de to Overgader f. Eks., at disse betragtes som een Gade, da Overgaden neden Vandet udelukkende bestaar af ulige Numre, medens Overgaden oven Vandet har den tilsvarende lige Nummerering. Selv om Kanalen derfor ikke kan siges at betyde nogen egentlig Skille-

Flyverfoto af Christianshavn. Midt i Billedet ses Kanalen med Børnehusbroen og Snorrebroen. Mellem Torvet og St. Annæ Gade ligger Kvindefængslets store Kompleks og til højre Frelsers Kirke. Fotografi ca. 1925.

linie, kan man dog ikke lade være at betragte Taarnet paa Christianskirken som Vartegn for Nederbyen og Spiret paa Frelsers Kirke som Vartegn for Overbyen.

Fra første Færd havde Christianshavn ingen selvstændig Kirkebygning, men Beboerne var henvist til at benytte Holmens Kirke. Ganske vist var der samtidig med Bydelens Anlæg blevet lovet dem en selvstændig Kirkebygning, og paa de tidligere omtalte to Kort fra 1627–30 og ca. 1636 er Pladsen overfor den nuværende Frelsers Kirke i St. Annæ Gade mellem Dronningensgade og Prinsessegade betegnet som »Kirkeplads«. Her opførtes ogsaa en midlertidig Kirke, men da Renæssancens Byplanlæggere sjældent anlagde en Hovedkirke i en Sidegade, er det mest sandsynligt, at den endelige Kirke skulde have ligget ud til Torvet, saaledes som ogsaa Johan Semp havde foreslaet i sit første Projekt fra September 1617. Dette bekræftes forøvrigt ogsaa af et Skødebrev fra 1673, der drejer sig om et Stykke Jord »ud til Torvet, som tilforn til en Kirke Bygning haver været udvalgt«.

Allerede 1635 havde Christian IV givet Kirkerne i Sjællands Stift Ordre til at give 2000 Speciedaler til dens Opførelse, men der kom dog først Fart i Byggeriet efter Udstedelsen af Byens Privilegier den 8. Juni 1639, hvori det bl. a. hedder: »For det første vilde vi (d. v. s.

Christian IV) med det første lade besørge samme By med Præst og Kirke, hvortil de skulde give lige saadan Rettighed, som Borgerne udi vor Købstad København give, kan dette ikke forslaa til deres nødvendige Op- og Underhold, da vilde vi ham videre lade forsyne«. Otte Dage senere fik Lensmanden Niels Trolle Befaling til dels at modtage 1844 Rdl. af Professor Niels Povlsen, som skulde have været anvendt til Trinitatis Kirkes Opførelse, dels til at lade bygge »et Hus 60 Alen langt til en Kirke . . . , hvilket Hus siden, naar den rette Kirke bliver færdig, kan benyttes til Skole, Præstens og Kapellanens Residens«.

Pinsedag den 22. Maj 1640 fandt Indvielsen Sted under Ledelse af Sjællands Biskop Jesper Brochmand, og Kirkens første Sognepræst blev den senere Biskop i Trondhjem, Magister Erik Bredal, der tidligere havde været Rektor for Latinskolen i Nykøbing Falster. Da Menigheden foruden af Christianshavns danske Indbyggere, og dem »som boer bag Børsen og paa Slotspladsen«, tillige bestod af en stor tysk Koloni, der havde slaaet sig ned herude, blev han baade dansk og tysk Sognepræst. Paa tysk skulde der prædikes fra Kl. 6–8 om Søndagen, Fredagen og paa Helligdagene og paa dansk fra Kl. 8–10, men samtidig beordrede Kongen en Student til at prædike paa dansk hver Onsdag Morgen og lede Aftensangen Søn- og Helligdage. Denne Ordning varede kun et Aar, da Kirken 1641 fik en særlig tysk Sognepræst. Derved indleddedes de mere eller mindre alvorlige Stridigheder, som først ophørte, da den tyske Menighed 1759 fik sin egen Kirke: »Den tyske Friderichs-Kirke paa Christianshavn«.

Den midlertidige Kirke var opført af Bindingsværk, »liden og uanselig«, og til trods for at allerede Christian IV havde haft i Sinde at bygge en større og bedre i dens umiddelbare Nærhed, til hvilken han endog havde ladet lægge Grundstenene, hengik der dog en lang Aarrække, inden hans Byggeplan blev realiseret.

Ogsaa Christian V interesserede sig for Kirkens Opførelse og udvalgte først en Grund til den ved Grønnegaards Havn. Den gamle Kirke var da saa skrøbelig, at den truede med at styrte sammen, og »maatte (derfor) med Støtter op til Væggene opholdes«. Dette erfarede Kongen, fortæller Resen, og han besluttede da i Stedet at bygge en ny paa den Plads, Christian IV i sin Tid havde udset, og som »er nest op til den liden og gamle Kirke, alleryderst i Byen, og det af den Aarsag, at Byen skal bygges videre ud i Vandet, hvortil alt er afpælet, hvor vidt den sig skal strække«.

Adskillige Planer fremkom. I Nationalmuseets Arkiv opbevares saaledes et Projekt, der er komponeret over det græske Kors med Kuppel over Korsarmenes Skæringspunkt. Medens dette Forslag vidner om Indflydelse fra den romerske Barok, er den nuværende Kirke nederlandsk paavirket. Grundplanen er den samme, men i Korsskæringens Hjørner er tilløjet fire større kvadratiske Udbygninger og mod Øst

Frelsers Kirke set mod Koret med Altret. Paa Pillen til højre Prædikestolen. Fotografi 1948.

desuden et lavt Sakristi. Skæringspunktet mellem Korsets fire Armedækkes af et Hvælv, der bæres af fire høje slanke Piller, og et Hvælvsystem danner ligeledes Loftet over Korsarmene og de fire Udbygninger.

Paa Forsiden af det øverste Trappetrin foran Hovedportalen er indhugget »Anno 1682 den første Sten lagt og den sidste 1694 sluttet«, men først 1696, da Indvielsen fandt Sted, var Kirken helt fuldendt. Den er bygget af Arkitekterne Lambert van Haven og Hans von Steenwinkel den Yngste, medens Spiret, der af økonomiske Grunde først blev

Christusfiguren med Sejrsfanen
paa Frelsers Kirkes Spir.

opsat 1749 ff., skyldes Thura. Oprindeligt var Taarnet dækket med en Hætte. Paa den Medaille, som blev slaaet i Anledning af Grundstensnedlæggelsen 1682, ses det planlagte Spir, der mindede om Spiret paa Nikolaj Kirke, der var opført 1664–69. Da Thura fik Arbejdet overdraget, bestemte han sig imidlertid til, selv om det Forslag, han kort forinden havde afbildet i sin Danske Vitruvius 1746–49, helt følger den traditionelle Spirtype, »at udfinde en Indretning, som ikke just var almindelig eller bekendt, tog, som jeg rent ud tilstaa, min Ide af et Spir, som jeg udi mine yngre Aar havde set udi Rom paa den saakaldte Chiesa della Sapienza«, Universitetskirken, der skyldes den berømte Barokarkitekt, Borromini.

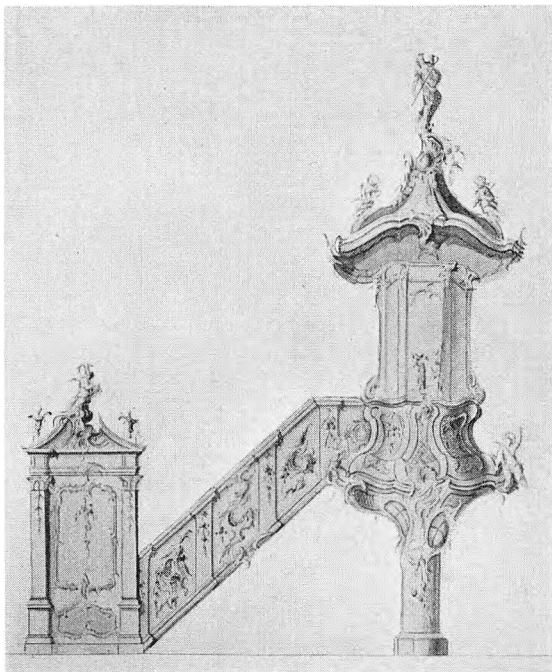
Frelsers Spir er dog ikke en direkte Kopi af dette, idet det er højere og slankere end sit Forbillede, bygget af Tømmer og beklædt med Kobber. Allerede Sommeren 1749 fandt Rejsegildet Sted, og den 26. April 1750 blev den store forgyldte Kugle, Verdensgloben, der bærer en Statue af Kristus med Sejrsfanen, bragt paa Plads, ledsaget af Salmesang og Instrumentalmusik. Fra Spirets Top drak en Tømmersvend paa Kongens og hans Hus', Overpræsidentens, Magistratens og Arkitektens Sundhed »hver for sig og hvers Sundhed af sit særdeles Glas, og ligesom et Glas efter et andet var uddrukket, blev samme kastet i Luften og faldt dernæst til Jorden, hvorved var mærkeligt, at det første Glas, hvoraf Kongens Sundhed blev drukken, faldt til Jorden ubeskadiget og uden allermindste Bræk«. Til Minde om Spirets Rejsning indlagdes i Globen et Vers af en teologisk Student Banke:

Den femte Christian min Bygning haver grundet,
Den femte Frederich min Ziir mig satte paa.
Slig Naade haver jeg hos tvende Konger fundet,
Lad Christe! mig i Fred til Verdens Ende staae.
De tvende Konger, som imellem har regjeret,
Hvis Navn og Regiment i evigt Minde staae,
De maae vel have mig og ofte regaleret,
Og hjulpet mig til min Fuldkommenhed at naae.
Og er jeg nu istand ved fire Kongers Naade.
De tre af dem har Gud til Himlen kaldet hjem,
Gud selv den Fjerdes Sag saaledes stedse raade,
At Man maa huske ham, mens To og Tre er Fem.

August 1752 var det over 86 Meter høje Spir færdigt, og de fire Evangelister bragt paa Plads paa de fire Hjørner af Taarnets øverste Stokværk, der var opført samtidig med selve Spiret. Fra dettes nederste Del snoede den udvendige Spiraltrappe sig i fire Vindinger omkring Cylinderen op til den store Kugle, der er halvtredie Meter i Diameter. Den 29. August besigtigede Kongen det, og efter at Talerne til hans Ære var holdt, og Haandværkerne forestillet for ham, overrakte til sidst en trykt »Christianshavns Taksigelse«, der indledtes saaledes:

At Spiret her nu fik
 Den Skik, den Ziir, det have
 Fik det, Kong Friderich
 Jo ved Din Naade-Gave
 Tilmed har Konsten her
 Med saadan Held og Lykke
 Viist sig, at Spiiret er
 Et smukt og konstigt Stykke.

I Digtet blev der desuden udtrykt Ønske om, at Kirken maatte faa en ny Prædikestol, da den gamle kun var »af jævne Brædder sammen-slagen«. Sandsynligvis er det Billedhuggeren J. F. Hänel's allerede 1750 udførte Forslag til en Rokokoprædikestol, Kirken ønskede at opnaa Kongens Støtte til. Imidlertid maa den have været for kostbar, thi først 1773 fik den en ny, rund, nyklassisk Prædikestol, som udførtes efter Tegning af Harsdorff. Den er skaaret i Træ, men, som det hedder i Pastor Johannes Søren Bloch Suhrs Beskrivelse fra 1853, »malet som rødt østerlandsk Marmor. Rundt om den gaaer et Basrelief, malet som hvidt Marmor, fremstillende de tolv Apostle; ved hver Ende af dette kunstneriske Stykke ere i to Basrelief de fire store Propheter afbildede, i Mellemrummet staae to Indskrifter, nemlig: »I ere opbygte paa Apostlenes og Propheternes Grundvold!« og »Saa at Jesus

J. F. Hänel's Projekt til Prædikestol i Frelsers Kirke 1750.

Christus er dens Hovedhjørnesteen«. Men i en Frise over Apostlene: »Gaaer hen i den hele Verden og prædiker Evangelium for alle Folk«. Nederdelen er malet som gul østerlandsk Marmor, prydet med Ornamenter og sterkt forgyldt, medens Thronhimlen bæres af to Krogstene og har foroven som Seierstegn Korset, omgivet af alle til Lidelseshistorien hørende Redskaber; neden under, lige over Prædikantens Hoved, svæver en af Straaler omgivet Due«.

Betydelig ældre — fra 1707 — er »det herligste Altar, som nogensteds findes i Dannemark«. Dets Komposition skyldes den svenske Arkitekt, Nicodemus Tessin den Yngre. Foruden Træ er der til dette, i Modsætning til Prædikestolen, ogsaa anvendt forskelligfarvet Marmor. Midtsenen forestiller »Christi Dødskamp i Gethsemane og Engelen, som trøster ham«, og i Baggrunden »sees en svævende Engel, som rækker Frelseren Kalken«. Paa Siderne er anbragt to Statuer, der symboliserer »Troen« og »Retfærdigheden«.

Selve Koret er adskilt fra Kirken ved en Skranke med seks hvidmalede Barokengle af Træ. »Man har givet dem Navne og Attributer«, siger Præsten Peder Paludan. »Cherub har et gyldent flammet Sværd. Jeremiel en forgyldt Bog. Michael en Bassun. Uriel et forgyldt Røgelseskar. Gabriel en forgyldt Lillie. Raphael et Sværd«.

Døbefonten, der er anbragt inden for en Skranke i Kirkens nordøstre Udbygning, er skænket af Frederik IV's Maitresse, Grevinde Helene v. Viereck, der ligger begravet i Kirken. Den er opstillet

under en rigt udskaaet forgyldt Himmel, er udført af hvidt Marmor og bestaar af en reliefudsmykket Kumme, som bæres af fire smaa Børn.

Lige saa pragtfuldt er Kirkens Orgel fra 1698, der er blevet kaldt »det bedste i Kiøbenhavn«. Det er udført af Billedsnideren Chr. Nerger, er to Etagér højt og anbragt over Kirkens Hovedindgang paa to Elefanter af Stuk, der er opstillet paa et Postament paa hver Side af Døren. Dets rige Akantusornamentik indrammer Orgelpiberne, som paa Siderne er flankeret af allegoriske

Døbefonten i Frelsers Kirke. Fotografi 1948.

Kvindefigurer. En Buste af Christian V er opstillet over Døren, og hans kronede Monogram er anbragt i Midten foroven. Selve Orgelværket skyldes Brødrene Botzen.

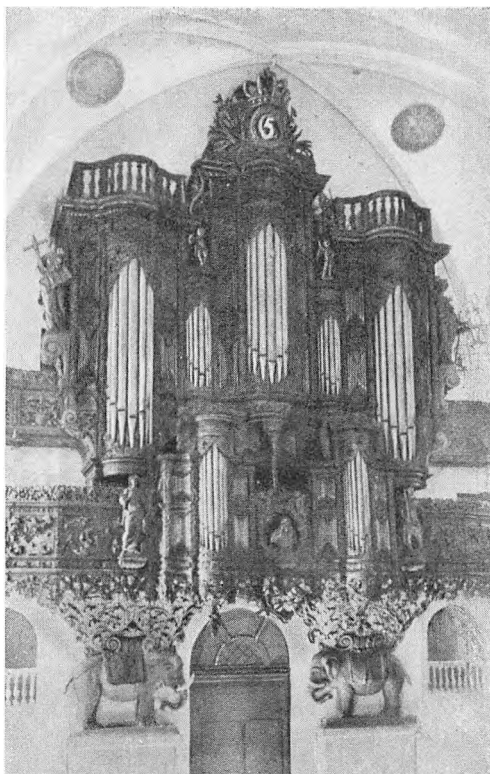
Kirkens Hvælv er derimod sparsomt udsmykket, kun Midthvælv og Hvælv over Altret har en rigere Dekoration. I Midthvælv ses Christian V's Monogram og Rigsvaabnet; over Altret Helligaandsduen omgivet af Skyer med Engle. Desuden er der i Loftet over Orglet ophængt to Ure. Det ene angiver Timetallet, det andet Kvartererne.

Kirken er gentagne Gange blevet restaureret. Saaledes 1849—53, da der var Tale om at nedrive Spiret paa Grund af Brøstfældighed, og 1884—90, da dens Pulpiturer fjernedes. Efter dens sidste Restaurering omkring 1930 straal

Spiret nu i al sin fordums Pragt, medens dets Klokkespil giver Genlyd i den gamle Bydels hyggelige Gader og maleriske Gaarde.

Som i Byens øvrige Kirker har der ogsaa under Gulvet i Frelsers Kirke været Begravelser, og endnu 1817 fandtes her et halvt hundrede Ligsten. De fleste er forsvundet, men enkelte er bevaret, deriblandt Handelsmanden og Legatstifteren Niels Brocks og Hustrus Gravsten. Selve Kirkegaarden, der nu er udlagt som Park, var den sidst benyttede indenfor Voldene, idet den først nedlagdes 1853. 1867—68 opførte N. S. Nebelong bag Kirkens Sakristi et nu nedrevet Ligkapel, og 1884 opsattes omkring den tidligere Kirkegaard det nuværende Gitter, der dels afløste et Plankeværk, dels en Mur ud til St. Annæ Gade, der som de endnu bevarede Portstolper var bygget 1751 af I. C. Conradi.

I Frelsers Kirke virkede Grundtvig som Kapellan fra 1822—26, og P. A. Fenger, der stillede sig paa hans Side i Striden om »Kirkens Gjenmæle«, som Sognepræst fra 1855 til sin Død 1878. Blandt Kirkens mere kendte Præster kan endvidere nævnes Johan Christopher Holck, der er den Præst, som har været længst ved Kirken — ialt i 35 Aar, først som residerende Kapellan fra 1863—80, dernæst som Sognepræst til 1898. Han beskæftigede sig især med Velgørenhed og virkede for at faa opført gode og billige Arbejderboliger paa Christianshavn.

Orglet i Frelsers Kirke. Fotografi ca. 1940.

KAPITEL VII

Naar vi forlader Frelsers Kirke og begiver os ud paa en Vandring i Overbyen, føles det de fleste Steder, som Tiden har staaet stille de sidste Menneskealdrer. Ikke mindst i Overgaden oven Vandet, hvor Størstedelen af Husene endnu vidner om tidligere Tidens fornemme Byggekultur. Ligesom i Strandgade har Overgaderne stedse været beboet af det velhavende Borgerskab, og talrige Kunstnere har i Aarenes Løb haft deres Hjem her. Først og fremmest Heiberg, der tidligt havde haft sin Gang i denne Bydel. Hans Moder, Forfatterinden Thomasine Gyllembourg-Ehrensvärd var nemlig født Buntzen, en Datter af Dis-pachør, Stadsmægler Johan Buntzen, der var Broder til Grosserer og Skibsreder Andr. Buntzen, som ejede den forlængst nedrevne Ejendom, Overgaden oven Vandet Nr. 54—56 paa Hjørnet af Baadsmadsstræde, senere ogsaa Overgaden oven Vandet Nr. 2 paa Hjørnet af Christianshavns Voldgade. Oprindeligt var dette en meget stor Ejendom, der omfattede hele Karreen mellem Overgaden og Dronningensgade, Lille Søndervoldstræde og Volden. Den var beliggende paa det tidligere Voldterræn, som først i Forbindelse med Christianshavns Udvidelse under

Christian V var blevet indlemmet i Byens Omraade. Midt i det 18. Aarh. laa her en stor Gaard, som sandsynligvis var bygget af den engelskfødte Rebslager og Skibsbygger, Peter Applebye, hvis Søn 1779 lod Hovedbygningen ombygge i nyklassisk Stil. Fra hans Tid stammer bl.a. det smukke Smedejernsrækværk paa Balkonen over Porten. Senere kom Gaarden i den Buntzenske Slægts Besiddelse, og 1809 fik Andreas Buntzens Søn, Kaptajn og Grosserer Andreas Buntzen ved sit Bryllup med Komponisten du Puys Datter sit Hjem i Applebyes gamle Gaard. I denne boede ogsaa hans Søster, Forfat-

Overgaden oven Vandet Nr. 2 før Ombygningen.
Fotografi ca. 1870.

Johan Ludvig Heiberg
(1791—1860)

Thomasine Gyllembourg-Ehrensvärd
(1773—1856)

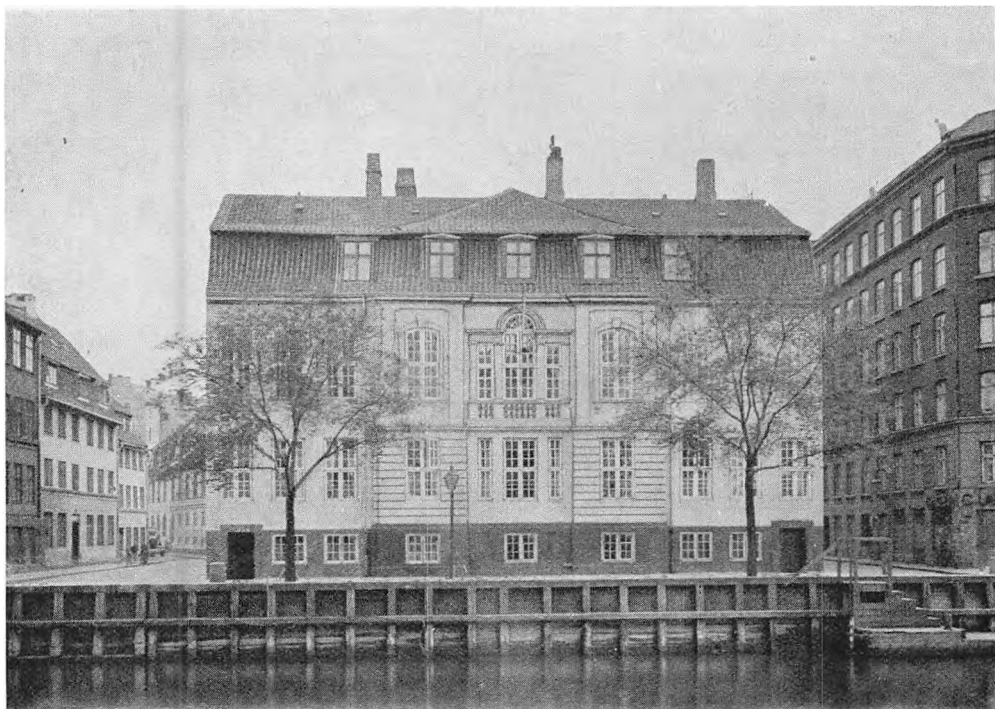
Johanne Louise Heiberg
(1812—1890)

teren Carl Bernhards Moder, Anna Bolette de Saint-Aubain efter sin Mands Død 1819 og fra 1829—31 desuden hans Kusine, Johan Ludvig Heibergs Moder, Fru Gyllembourg.

Til Ejendommen hørte i sin Tid en stor Have, men Størstedelen ødelagdes, da Grunden 1789 blev delt. Den lille Rest, der blev tilbage, omtales af Johanne Louise Heiberg i »Et Liv gjenoplevet i Erindringerne«. Hun var 1830 blevet optaget i det Gyllembourgske Hjem, hvor hun fik sin »første egentlige litteraire Dannelse«. »Ved Fru Gyllembourgs Bolig«, fortæller hun, »var en lille Have, som vi havde Adgang til, og som hun havde ladet sætte smukt istand. Denne lille Plet udgjorde min og Alles Glæde i denne Sommer (1830). Under et stort, skyggefuldt Træ drak hun og jeg hver Morgen Kaffe, medens jeg morede mig med at lokke Spurvenerne til mig ved at kaste Brødkrummer til dem. Hele Formiddagen sad vi to her og syede. Hun manglede aldrig Stof til Samtale og havde et eget Talent til ogsaa at faae andre til at tale«. Johanne Louise Pätges, som hendes Pigenavn var, beboede et lille Hjørneværelse, hvor »det ene Vindue (vendte) ud til Christianshavns Vold, det andet ud til Gaden; herfra kunde man se lige ned til Langebro. Stuen var saa lille, at Heiberg paa Grund deraf, og de to skraas for hinanden liggende Vinduer, havde givet den Navn af »Lygten«.« Den 31. Juli 1831 viedes de i Slangstrup Kirke af Heibergs gamle Lærer, Pastor P. Hansen. Hvedebrødsdagene tilbragtes i Lyngby, og i Begyndelsen af Efteraaret flyttede de med Fru Gyllembourg til Brogade Nr. 5, hvor de fik deres fremtidige Hjem.

Gaarden i Overgaden, der forblev i Andreas Buntzens Besiddelse til hans Død 1830, skiftede omkring 1890 helt Udseende, idet den udvidedes og forhøjedes med et Stokværk og Kvistetage, medens Facaden dekoreredes med Stukornamenter i Tidens Stil. Men baade før og efter Ombygningen tilhørte Husets Beboere det dannede Borgerkab, saaledes havde Malerne Hilker og P. C. Skovgaard en Tid deres

Stanleys Gaard, Overgaden oven Vandet Nr. 6. Fotografi 1943.

Hjem her, hvorimod den udskilte Del af Ejendommen paa Hjørnet af Lille Søndervoldstræde efterhaanden fik et slet Ry som Tilholdssted for Samfundets Udskud. Den er nu nedrevet og erstattet af en stor Beboelsesejendom, men under Navnet »Jødens Bule« var den tidligere kendt af enhver Københavner.

Derimod har Nabohuset Nr. 6, Stanleys Gaard, mellem Store- og Lille Søndervoldstræde bevaret sin fornemme Karakter, skønt dens Have, der ligesom Buntzens Gaard, gik igennem til Dronningensgade, forlængst er nedlagt. Den er bygget 1755 af Billedhuggeren Simon Carl Stanley, der bl. a. har udført Gruppen af »Venus, Adonis og Amor« i Marmorhaven ved Fredensborg. Han var desuden en dygtig Musiker, Medlem af »Københavns musikalske Selskab« og oversatte flere Bøger fra engelsk til dansk, som han trods tyve Aars Ophold i England skal have talt »rent og sirligt«. Hans Gaard paa Christianshavn viser baade Indflydelse fra dansk Rokoko og engelsk Klassicisme. Facadens mest karakteristiske Træk: det store tredelte Vindue paa første Sal med dets rundbuede Afslutning i Midten foroven forekommer saaledes udenfor Italien især i England. Der kan derfor ikke være nogen Tvivl om, hvorfra Stanley har hentet dette i dansk Arkitektur enestaaende Motiv. Som Gaarden nu staaer, har den imidlertid ikke altid set ud. Paa Geddes Kort fra 1760—61 i Stadsarkivet bestaar den af en to Etagers Midt-

pavillon og to et Etagers Sidefløje. Indvendig havde den ogsaa oprindeligt et mere herskabeligt Præg end nu. I Midten fandtes i Stueetagen en Vestibule med Trappe til de fornemste Værelser i andet Stokværk — den store Sal ud til Kanalen paa tre Fag, som endnu er bevaret, og ud til Gaarden en Sal paa to Fag og en Vestibule. Ret hurtigt maa den dog være blevet ombygget, thi 1783, da den ejedes af Applebye, havde den allerede sin nuværende Skikkelse.

I denne smukke Ejendoms Bagbygning mod Dronningensgade og i Sidebygningen mod Store Søndervoldstræde indrettede Daniel Frederik Løwener, der egentlig var uddannet som Snedker og Billedsnider, i 1838 et Jernstøberi. To Aar efter udvidedes dette, og i 1843 fik han fem Aars Eneret paa Forfærdigelse af transportable Kogeindretninger. 1857 overdrog han det til sin Søn, Jean Valdemar Theodor Løwener, og en af sine gamle Medarbejdere, Carl Johan Mørch, der dog udtraadte en halv Snes Aar efter. Selv trak Løwener sig tilbage 1888, da han oprettede det nuværende Firma, »V. Løwener«, medens det gamle Jernstøberi og Maskinværksted blev overtaget af »Christianshavns Jernstøberi og Maskinfabrik«, som 1906 gik op i Aktieselskabet »De forenede Jernstøberier«.

Knap ti Aar efter, at Løwener havde indrettet sit Jernstøberi i den Stanleyske Gaard, lejede Maleren Constantin Hansen ved sit Bryllup med Magdalene Barbara Købke 1846 Husets fornemste Lejlighed paa 1. Sal. Endnu erindrer to Fløjdøre i denne — den ene dekoreret med to Kentaurer i en cirkelrund Medaillon og en Kartouche med en Ged paa hver Side af Dørkarmen, den anden med to Engle med Malerkunstens og Billedhuggerkunstens Attributer — foruden nogle Portrætter af hans Hustru og Børn, om de ni lykkelige men travle Aar, han boede her. Ikke blot lagde Udsmykningen af Universitetets For-

Constantin Hansens Dekorationer paa Dørene i hans Lejlighed i Stanleys Gaard, Overgaden oven Vandet Nr. 6. Fotografi 1948.

Kartouche med en Ged. Malet af Constantin Hansen i hans Lejlighed i Stanleys Gaard. Fotografi 1948.

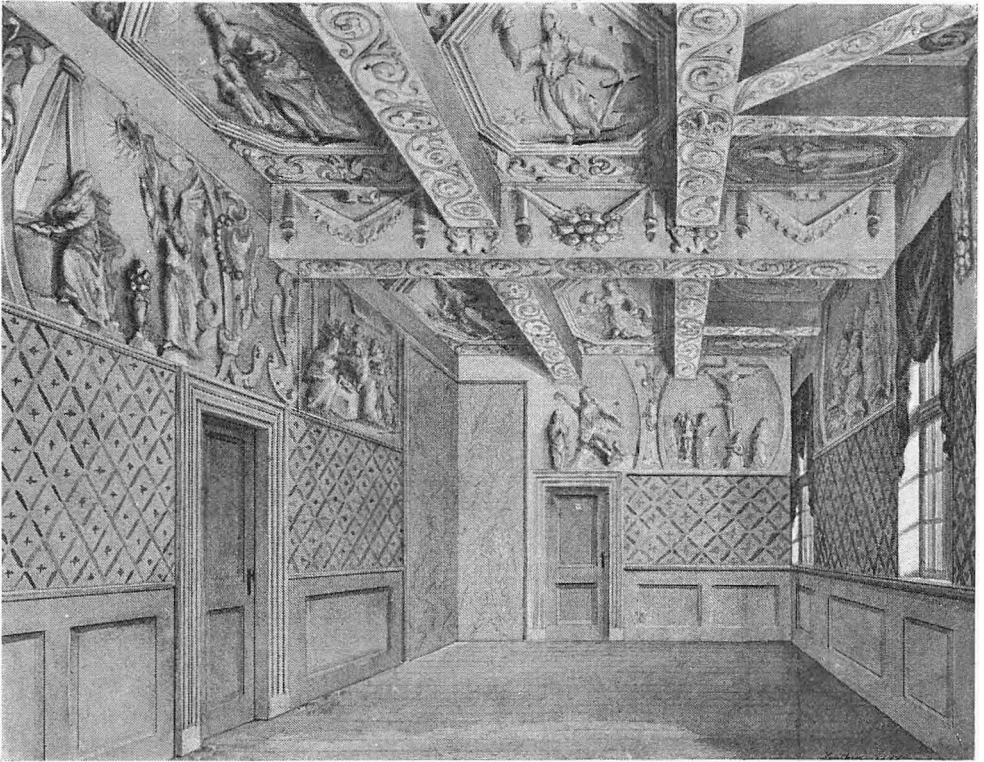
hal stærkt Beslag paa hans Arbejdskraft, men desuden var han en meget søgt Portrætmaler. Et af hans bedste Portrætter er uden Tvivl det meget sjælfulde Billede af Vennen, P. C. Skovgaard, der var udstillet paa Foraarsudstillingen 1852. Det er sikkert malet 1851, kort efter at Skovgaard ved sit Ægteskab med en Datter af den berømte Botaniker, Politikeren, Professor J. F. Schouw, ogsaa havde faaet sit Hjem i den Stanleyske Gaard, hvor han boede indtil 1855, da han, som nævnt, flyttede hen i Hjørneejendommen, Nr. 2.

Siden Midten af forrige Aarhundrede har Christianshavn i det hele taget virket tiltrækkende paa en Række af vort Lands fornemste Kunstnere. Saaledes har saavel Kyhn som Johan Rohde og blandt de yngre Edvard Weie skildret denne Bydels ejendommelige Stemning. Endog en Folkelivsmaler som Exner følte sig hjemme herude.

Fra 1861—73 boede han i »Potters Gaard«, Overgaden oven Vandet Nr. 10, der er opført omkring 1785 af den skotskfødte Thomas Potter, Grundlæggeren af Danmarks Jernstøberi. Trods enkelte Rokokotræk gør Facaden som Helhed dog et nyklassisk Indtryk. Den restaureredes meget smukt i 1920 af Arkitekt Lønborg-Jensen, der indsatte smaa Ruder i Vinduerne og rekonstruerede Porten med et Relief foran Portvinduet. En lignende Pietetsfølelse er blevet lagt for Dagen ved Gaardens indvendige Istandsættelse. Blandt andet er dens smukke nyklassiske Hovedtrappe bevaret i sin gamle Skikkelse. Ejendommen, hvor der i Slutningen af forrige Aarhundrede var Soldaterhjem, er nu Sæde for Firmaet P. Brøstes kemiske Virksomhed, der foruden Hovedbygningen ud til Kanalen tillige er Ejer af Store Søndervoldstræde Nr. 9.

Ved Siden af den Potterske Gaard ligger en Række mindre Ejendomme, blandt andet to sammenbyggede, ens Empirehuse: »Minerva«, Nr. 20, der stammer fra 1802 og to smukke Gaarde af Ildebrandstypen.

Betydelig større Interesse har imidlertid det store Vaaningshus Nr. 32, som den kendte Christianshavnske Tømmermester Johan Jacob Steinfass omkring 1765 opførte paa den modsatte Side Sophiegade, og som han ejede indtil 1780. Ud til Gaarden er det bygget af Bindingsværk, men Facaden og Gavlen mod Sophiegade er grundmuret, og de mange nyklassiske Detailler erindrer om den Stil, »Det gule Palæ«s Bygmester, den franske Arkitekt Nicolas-Henri Jardin indførte i København midt i 1750'erne. Med sit kraftige Mansardtag, der minder om Sølvgadens Kaserne, er det — trods sin nuværende forfaldne Tilstand — stadig en af denne Bydels mest monumentale Bygninger.

Stuklofterne i den tidligere Politistation paa Christianshavns Torv. Akvarel af C. O. Zeuthen ca. 1878.

I Sammenligning med dette virkede Nr. 36, der nedreves 1940, meget uanselig, men alligevel bør det mindes paa Grund af sin Alder. Det var bygget før 1680 af islandsk Købmand Bastian Nielsen, var tre Fag bredt, to Stokværk højt med afrundet Kvist, men den oprindelige Bindingsværksfacade var i Slutningen af 1790'erne af dets daværende Ejer, Fuldmægtig Andreas Schiøtz, blevet erstattet med Grundmur. Ved Nedbrydningen var det nederste Stokværk fuget, og under det midterste Vindue paa første Sal var en Fordybning med Balustrer af Gips. Vinduet over den smukke nyklassiske Gadedør var »prydet med Billedhuggerarbejde«, medens der over Kældernedgangen var et »Skur paa Consoller«. Derimod havde Sidehuset, der sikkert stammede fra Begyndelsen af det 18. Aarh., bevaret sin ældre Skikkelse. Ved Nedrivningen kom det oprindelige med religiøse Motiver dekorerede Loft i Stueetagen for Dagen.

Samtidig med dette Hus faldt ogsaa den store Beboelsesejendom fra omkring 1895, der laa paa Hjørnet af Torvet. I sig selv frembød den intet af Interesse, men Grundens Historie er karakteristisk for Christianshavns Bebyggelse. Den var oprindelig blevet tilskødet Storkøbmanden Claus Condevin — en meget velhavende Mand — efter hvis Død 1619 den maa være gaaet i Arv til Sønnen Baltser Conde-

vin, thi endnu 1636 staar Faderens Navn opført paa »Grundkortet« over denne Bydel, og i en Synsforretning fra 1635 hedder det yderligere: »Fra Torvet og til S. Sophiegade tilkommer Condevin en Plads ubebygget«. Kort efter maa den imidlertid være blevet solgt, thi omkring 1640 opførte dens nye Ejer, Jacob Bastian paa dette Sted en statelig Bindingsværksgaard, som først nedreves 1892.

Jacob Bastian maa ligeledes have hørt til Byens fornemme og velhavende Borgerskab, thi Helligtrekongeraften 1631 optoges han i »Det danske Kompagni« eller »Helligtrefoldighedsgildet« — det nuværende Skydeselskab — sammen med nogle »Adells personer och anndre aff borgeskaffuet«. Han er sikkert identisk med den Jacob Bastian, som 1633 ejede en Gæstgivergaard udenfor den første Østerport, der laa paa det nuværende Kongens Nytorv, og som var Fader til den Bastian Jakobsen, der var Raadmand paa Christianshavn fra 1652—54.

I store Træk stod Gaarden uforandret siden sin Opførelse. Saaledes fandtes i Stueetagen to rigt skulpterede Stuklofter fra Christian IV's Tid, som nu tilhører Nationalmuseet. De er behandlet i Sammenhæng med den øverste Trediedel af Væggene. I den ene Stue er de syv kristelige Dyder fremstillet mellem Loftsbjælkerne, medens Frisen paa Væggen forestiller Scener af det nye Testamente; i den anden ses de fire Evangelister og Apostle og paa Væggene Skabelsen og Syndefaldet.

Da Huset nedbrødes, var den tidligere saa herskabelige Købmands- og Bryggergaard dels Politistation, dels benyttedes Førstesalen, hvor Christianshavns Realskole en Tid havde til Huse, til Foreningslokale for »Højres Arbejder- og Vælgerforening«, medens der i Kælderen var Beværtning. Den var sammenbygget med et smalt tre Fag bredt og to Stokværk højt Hus, der oprindeligt udgjorde en selvstændig Ejendom.

Fra gammel Tid var Torvet det Sted, hvor Amagerbønderne solgte deres Varer til Byens Borgere. I Christianshavns Privilegier fra 1639 hedder det, at der skulde afholdes Torvedag hver Lørdag. Hovedstadens egentlige »Grønttorv« var dog Amagertorv, men i 1868 flyttede »Amagerne« tilbage til Christianshavns Torv, hvor de forblev indtil 1888, da Gartnerne fik overladt den ældste Del af det nuværende Grønttorv mellem Vendersgade og Ahlefeldtsgade. Bortset fra en Smule ubetydelig Smaahandel holdes der nu ikke længere »Torv« paa Christianshavns Torv, hvis dekorative Midtpunkt er Svend Rathsacks Grønlændermonument.

KAPITEL VIII

I mere end 250 Aar var Børnehuset, det senere Kvindefængsel, dog Torvets mest monumentale Bygning. Det nedreves 1928, og i dets Sted opførte Arkitekten Edvard Thomsen det saakaldte »Lagkagehus«.

Sydsiden af Christianshavns Torv med Husene Dronningensgade Nr. 46–52. Fotografi 1890.

Børnehuset havde oprindeligt haft til Huse i det tidligere Helligaandsklosters Bygninger, som Staten 1606–07 havde indrettet til et Tugt- og Børnehus. Dette nedlagdes imidlertid allerede 1650, og dets Bygninger solgtes til Kirken. Da ogsaa et kommunalt Børnehus, som var blevet oprettet i Begyndelsen af Aarhundredet og i 1651 var flyttet ud til en Bygning ved Peblingsøen, blev nedrevet under Svenskekrigene, skænkede Kongen 1662 en Gaard paa Christianshavns Torv til et nyt Børnehus. Efter Traditionen skal denne tidligere have tilhørt Adelsmanden Falk Lykke, og muligvis er dette rigtigt, thi paa Kortet fra 1636 er Falk Lykke opført som Ejer af en af de tre Grunde, der dengang laa mellem Torvet og St. Annæ Gade. I det ny Børnehus kunde i Begyndelsen kun optages ulydige, vanartede eller forældreløse Børn, som skulde uddannes i et Haandværk, men efter kort Tids Forløb fandt det desuden Anvendelse som Tvangsarbejdsanstalt for Tiggere og Straffeanstalt, navnlig for tyvagtige og løsgtige Kvinder. Ligesom det gamle Tugt- og Børnehus i Helligaandsklosteret blev det snart Sæde for en betydelig Industri. Her blev bl. a. fabrikeret Klæde, Lærred, Beg og Ulmerdug i saa store Mængder, at saavel Garnisonen i København som i Helsingør i 1669 kunde blive beklædt. Til Børnehuset var ogsaa knyttet en Skolemester, der skulde tage sig af Børnene og »undervise dem flittigt i deres Børnelærdom og informere enhver efter Evne og Alder i Skrive- og Regnekunsten«.

Forholdene var dog ikke gode. Børnene holdtes ikke adskilt fra Forbryderne, og trods ihærdige Forsøg paa at forbedre Tilstandene blev Børnehuset snart et Hjemsted for alle Laster, og først da Arki-

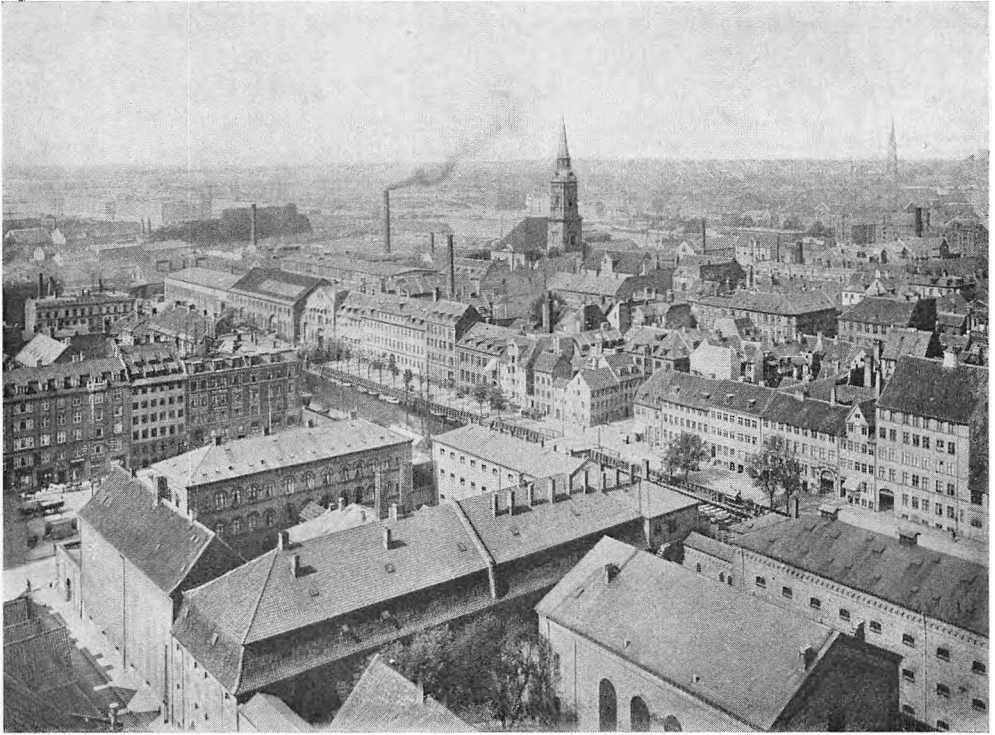

Christianshavns Torv med Børnehuset. Slik af Johan Jacob Bruun i Thuras Hafnia Hodierna. 1748.

tekten Philip de Lange 1739—41 opførte en ny Bygning ud til Torvet, bedredes de noget. Det ny Børnehus, som kendes fra Slikket i Thuras Hafnia Hodierna, var en anselig Bygning, tre Stokværk høj med Mansardtag og et Spir paa Midten over Kirken. Aaret efter blev der i Gaarden bygget en Raspbygning, og 1759 udvidedes det yderligere, men et virkeligt Fremskridt betød først Struenses Forordning af 1771, som forbød Forældre at indsætte vanartede Børn i Børnehuset. Dette vedblev dog at bestaa indtil 1790, da Børnene fjernedes, og dets Navn ændredes til »Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset i København«.

For nylig er Københavns Bymuseum kommet i Besiddelse af en interessant Samling Opmaalinger af de gamle Fængselsbygninger, der er udført 1814 — faa Aar før Hovedbygningen nedbrændte. De har tilhørt Giverens Fader, Sognepræst Vilhelm Lütken, der fra 1886—94 var Fængselspræst ved Vridsløselille, og bl. a. har udgivet Bogen om »De danske Fængselselskaber 1843—93«.

Fængslet omfattede da hele Karreen mellem Torvet og St. Annæ Gade, Overgaden oven Vandet og Dronningensgade. I Hovedbygningen, Tugthuset, ud til Torvet var Kirken, de to Inspektørers Lejligheder og Portnerboligen anbragt i Stueetagen. Paa første Sal fandtes Kvindernes Arbejdssale og paa anden Sal Mændenes, medens Loftsetagen var indrettet til Sovesale for begge Køn. Midt i det store Komplex overfor Tugthuset laa Forbedringshuset, der var en stor trefløjet

Udsigt fra Spiret paa Frelser Kirke over Kvindefængslet og Torvets vestre Side til Christianshavns Nederby. I Forgrunden til højre Fængselskirken. Fotografi ca. 1920.

Bygning. I Kælderen fandtes bl. a. Køkkenet, Forraads- og Brændselsrum, i Stuen Direktionskontorerne, nogle Værksteder, et katolsk Kapel, Fabrikmesterens og Fuldmægtigens Boliger, og paa første Sal Værksteder, Arbejdssale og en Søndags Skole. Ligesom i Tugthuset var Sovesalene ogsaa her paa Loftet. I Gaarden mellem disse to Bygninger laa Rasphuset og bag Forbedringshuset ud til Dronningensgade Sygehuset, hvor der i Stuen var to store Arbejdssale for Rekonvalescenter, medens de egentlige Sygestuer fandtes paa første og anden Sal. Frispinderiet var beliggende i Fløjen ud mod St. Annæ Gade og Opsynsfolkens Boliger i en Bygning, der vendte ud til Kanalen.

Fangernes Vilkaar var dog stadig ikke gode. Paa Grund af Pladsmangel kunde hverken de mandlige eller kvindelige eller de forskellige Grupper holdes adskilt. Desuden var Behandlingen brutal, Forplejningen slet og Hygiejnen under al Kritik. Ofte kom det derfor til Uroligheder, og efter flere mindre Opstande slog Oprøret den 25. Juni 1817 ud i lys Lue. Tugthuset blev stukket i Brand, og nogle Fanger lykkedes at undkomme. »Rygtet om dette Oprør«, fortæller Thomas Overskou i sine Erindringer, »udbredte sig snart over hele Byen, støjende Skarer strømmede til, Gaden mylrede med Mennesker, en halv Snes Soldater, der var kaldt til fra Amagerports Vagt, blev saa-

ledes borte i Stimmelen, at kun Bajonnetterne glimtede inde i den, og Flokke af »de røde Engle« (d. v. s. Politibetjentene) arbejdede sig bandende og bankende frem med enkelte af de ustyrlige Urostiflere, som var paagrebne og skulde føres til en anden og sikrere Forvaring, men blege af Forbitrelse, skraalende og skældende satte sig til Modværg«. De mente meget naivt, »at det intet farligt Foretagende var, som de havde begyndt, da de dog, naar de var mest uheldige, ikke kunde befrygte mere, end nogle Prygl«. Men ved den nedsatte Standret blev syv dømt til Døden, medens tre fik forlænget Straffetid, forøget Arbejde og Kat. Henrettelserne foregik i Overværelse af de øvrige Fanger. For at komme til Bunds i Sagen fortsatte Standretten sin Virksomhed, og yderligere halvtreds Fanger blev straffet, deraf blev tre dødsdømt, men de to blev dog benaadet med Rasphusarbejde.

Da Hovedbygningen var brændt, blev de farligste Mandsfanger midlertidigt anbragt i to Krudttaarne i Kastellet, og paa Søkvæsthusets Loft indrettedes et primitivt Fængsel til de kvindelige Fanger.

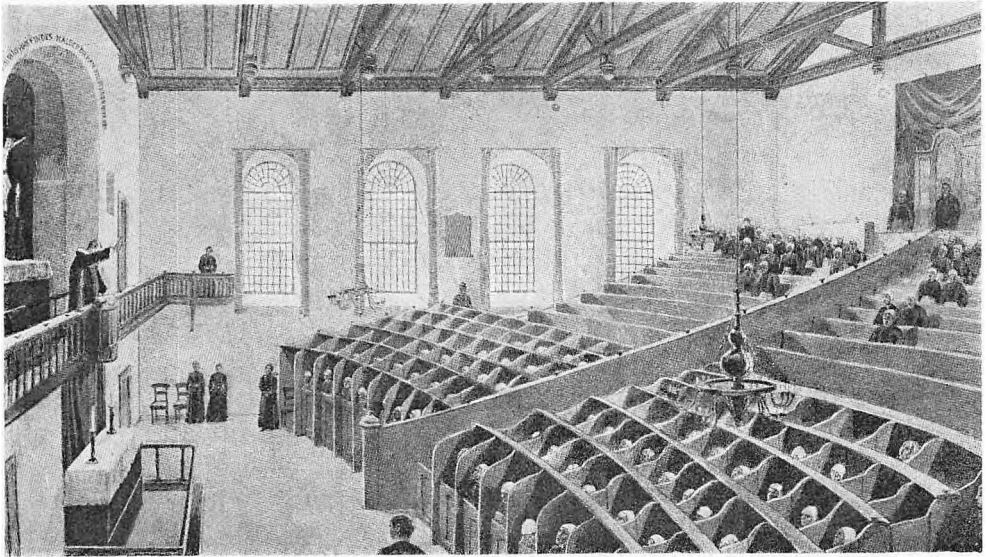
Omkring Midten af forrige Aarhundrede bedredes Fangernes Kaar. I 1864 opførtes paa den midlertidige Kirkes Plads overfor Frelsers Kirke en særlig Straffeanstalt for Kvinder, og 1863—66 ombyggede dens Arkitekt N. S. Nebelong det gamle Fængsel paa Torvet, som efter Branden kun var blevet meget nødtørftigt restaureret.

To Aar efter Ombygningen ansattes den unge Teolog Vilhelm Munck som Fængselspræst. I sine Erindringer, som Sønnen, afdøde Provst Ferdinand Munck, har stillet til Raadighed for Udgiverne af »Memoirer

og Breve«, fortæller han mange fornøjelige Træk om de syv Aar, han virkede i denne Stilling, i hvilken han lærte Fangernes Kaar at kende, samtidig med at han forstod at vinde deres Fortrolighed. — Da han blev Præst herude, bestod Fængslet af en stor Bygning ud til Torvet, som anvendtes til Kontorer og Boliger for Embedsmændene. »I hvert Hjørne af Firkanten«, beretter han, »laa en stor Bygning; af de to, som vendte mod Dronningensgade, var den ene indrettet til Cellerfanger, mørk og uhyggelig uden Sol paa Vinduerne eller i Gaardene; den anden indeholdt Sygestuer, men blev senere, da Mandsfængslet nedlagdes, og Kvindefangerne flyttedes derover, tillige Vaskeri«. Bedre indrettet var de to Bygninger ud mod Kanalen, idet

Pastor Vilhelm Munck — i syv Aar Fængselspræst paa Christianshavn. Fotografi ca. 1875.

Fængselskirken paa Christianshavn. Fangerne sidder adskilt fra hinanden i smaa Baase.
Træsnit i Illustreret Tidende, efter Tegning af Knud Gamborg 1893.

den ene ved Kvindernes Overflytning ombyggedes til Cellefanger, medens den anden indeholdt Natteceller for Fællesfangerne, der om Dagen arbejdede i det tidligere nævnte Forbedringshus, som var omgivet af Gaarde, hvor Fangerne kunde trække frisk Luft. Kirken, der laa midt i den bagerste Gaard, kunde ikke opvarmes. »Mig generede Kulden aldrig«, fortsætter Munck, »undtagen en Søndag, da jeg under Prædiken opdagede, at Fingrene paa min ene Haand vare blodløse; men det gjorde mig ondt for Fangerne, som var nødt til at gaa i Kirke og knagfrøs dør. De sad under Tjenesten i Stole, der hævede sig amfitheatralsk fra Gulvet op til Orgelet; Præsten kunde saaledes fra det Galleri, hvorpaa Prædikestolen var anbragt, overse hele Forsamlingen, naar da ikke en Fange dukkede sig meget«.

Mange mærkelige Skæbner lærte han at kende. Saaledes »den sorte Dreng«, en ung Mand fra Dansk Vestindien, der efter gentagne Straffe for Tyverier paa St. Croix tilsidst blev overført til Straffeanstalten paa Christianshavn, hvor han i Begyndelsen blev en sand Skræk for Opsynspersonalet. En Aften nedbrød han Kakkellovnen i sin Celle og barrikaderede Døren med den for ikke at blive forhindret i at krybe op gennem Skorstenen og ad den Vej prøve at slippe ud af Fængslet, en anden Gang forsøgte han at myrde en Opsynsmand. Munck var den eneste, som kom paa Talefod med ham og den eneste, der viste ham Forstaaelse, hvad »den sorte Dreng« heller aldrig glemte ham. Senere da han var blevet løsladt og udvist af Landet, vedligeholdte han — omend med Aars Mellemlum — Forbindelsen med Munck. Hans Liv formede sig meget sørgeligt. Gang efter Gang straffedes han, men

til sidst lykkedes det ham dog at komme tilbage til St. Croix. Fra da af hørte Munck ikke mere til ham.

Om en anden Fange, Hans Olsen, fortælles, at han, efter at være kommet ud af Straffeanstalten, udvandrede til Amerika, hvor han giftede sig med en forhenværende kvindelig Fange, som han tilfældigvis traf i New York. De blev siden Ejer af et Logihus i Los Angelos, tjente gode Penge og foretog adskillige Rejser til det gamle Land. Da de var barnløse men gerne vilde have et Barn, adopterede Hans Olsen paa en af sine Rejser til Fødelandet en »daughter of Denmark«. Desværre kom denne »daughter« senere til at volde dem megen Sorg.

Pastor Munck, der ogsaa var Præst i Kvindefængslet i St. Annæ Gade, stod ligeledes i venskabeligt Forhold til de kvindelige Fanger. Helt kunde man ikke forhindre, at der mellem de to Fængsler etableredes en vis, omend uskyldig Forbindelse, da Kvinderne fik deres Mad bragt fra Mandfængslet. Dog var de kvindelige Fanger kun eftertragtede af de mandlige og ikke som tidligere ogsaa af giftelystne Mandfolk udenfor, der, ved at ægte dem, kunde opnaa deres Benaadning. Helt ukritiske i Valget har disse Mandfolk nu næppe været, thi Munck har set en saadan Henvendelse om en Kone, hvori der forsigtigt var tilføjet: »Dog ønskes ikke nogen, som har »myret««.

Oftentimes var det uheldige Indflydelser i Opvæksten, der var Skyld i Fangernes sørgelige Skæbne. Fra Barnsben var en kvindelig Fange, fortæller Munck, af sin Mor blevet opdraget til at stjæle Brænde. Som Belønning fik hun et Par Skilling til Sukkergodt. Men ikke nok med det! Naar Onklen om Søndagen kom paa Besøg, fandt han og Moderen paa en ny Leg, hvor hun skulde tage hans Lommetørklæde fra ham, uden at han mærkede det. Lykkedes det, fik hun fire Skilling. Ikke underligt, at hun endte i Fængslet! En anden ung Pige, der voldte Opsynet stort Besvær, fortalte en Dag, at hun havde slugt en Del Synaale og nu begyndte at faa de frygteligste Mavesmerter. Lægen blev tilkaldt, og paa Fængselskontoret begyndte man at frygte det Spektakel, en Fanges Selvmord vilde foraarsage. Men den unge Fængselspræst gennemskuede hende. Ganske vist skabede hun sig ynkeligt, da han besøgte hende, men han saa et Glimt i hendes Øjne, der tydede paa Komediespil, og efter at de havde talt lidt sammen, tilstod hun. En Tid derefter opførte hun sig ordentligt, men da hendes Lunefuldhed igen brød frem, foreslog Munck at give hende en Oversprøjtning med koldt Vand. Da hun kort efter paa en Gaardtur nægtede at adlyde Opsynets Anvisning, rettedes en kraftig Vandstraale mod hende, og hun blev nu øjeblikkelig uhyre ydmyg, men — føjer Munck til — dette Straffemiddel var ikke tilladt, og han og Assistenten, som havde medvirket, »fik paa Hovedet af Direktøren«.

Undertiden kom der ogsaa et godt Resultat ud af Fængselsopholdet. En Fange, der baade var Tyv og Skøge, besluttede en Dag at

hævne sig paa en anden Fange, og efter at have tilføjet sig nogle Næveslag i det ene Øje, beskyldte hun sin Medfange, som hun laa i Strid med, for det, og trods sin Benægtelse blev denne dømt til adskillige Slag Rotting. Kun Munck betvivlede hendes Skyld, og en Maanedstid efter tilstod da ogsaa Anklagerinden sin Brøde, men den forurettede bad Munck fortie Sandheden. Da han kort efter forflyttedes til Herlufsholm, udvirkede han imidlertid, at hun blev benaadet, idet han benyttede sig af en gammel Tradition om, at en Præst, der afgik fra Straffeanstalten, kunde tage en Fange med sig, »ligesom det gælder i Gnavspillet, at Narren gaar og tager en med sig«.

Nu er den gamle Fængselsbygning paa Torvet helt forsvundet, men Kvindefængslet i St. Annæ Gade eksisterer stadig — omend i ombygget Tilstand, idet det 1921 solgtes til et privat Konsortium, som indrettede det til Beboelseslejligheder. Som Straffeanstalt for Kvinder benyttedes Bygningen imidlertid kun i faa Aar, thi da Straffene for adskillige Forbrydelsers Vedkommende ved Straffeloven af 10. Februar 1866 blev betydelig nedsatte, sank Fangeantallet saa stærkt, at en af Landets Straffeanstalter kunde undværes. Det ny Kvindefængsel blev derfor nedlagt, og Fangerne overflyttet til det store Komplex paa Torvet, der derefter blev Landets eneste kvindelige Straffeanstalt, idet de mandlige Fanger anbragtes i Viborg og Horsens Tuglhuse. Kvindefængslets tidligere Bygning udlejedes til Københavns Politi, der indtil Vestre Fængsels Oprettelse 1895 benyttede den til Arresthus for Mænd og derefter til Tvangsarbejdsanstalt for Kvinder.

KAPITEL IX

Knap en halv Snes Aar efter Fængslet nedreves saavel de smaa Ejendomme paa den modsatte Side St. Annæ Gade som Overgaden oven Vandet Nr. 42—46. Størst Interesse havde Husrækken i St. Annæ Gade. Tilsyneladende var den bygget omkring Midten af forrige Aarhundrede. I Virkeligheden var den dog betydelig ældre. Selv om de oprindelige Bindingsværksfacader var blevet fornyet i Grundmur, viste Nummereringen paa de Stolper, der var bevaret paa Bagsiden, at disse Smaahuse fra første Færd havde dannet en sammenhængende to Stokværk høj »Rækkehusbebyggelse«. Da der imidlertid ogsaa fandtes Spor af en ældre Nummerering, har vi Lov at antage, at de oprindelig har ligget et andet Sted i Byen, hvorfra de, sandsynligvis umiddelbart efter Christianshavns Anlæg, er blevet flyttet herud.

Væsentlig yngre var Overgaden oven Vandet Nr. 42—46. I Nr. 44, der var en ret ny Ejendom, havde den fra Krigen 1864 kendte Løjtnant Johan P. A. Anker, som er blevet berømt for sit heltemodige Forsvar af Skanse II i Dybbøl, i flere Aar sit Hjem. Ved Opførelsen af Nr. 46

Overgaden oven Vandet. Til højre i Forgrunden »Bombebøssen« og »Hans Caspersens Gaard«. I Baggrunden Søkvæsthuset. Fotograf 1948.

»paa det at Bommen ej skal blive opfyldt med Kobberpenge, saa ønskedes, at hvad I give, giv det i Sølv, lidt eller meget. I hellig Forvaring skal det blive, og Ingen skal lettelig løbe af med Bøssen«, sluttede han patetisk.

Snart blev det en Modesag efter Evne at give en større eller mindre Sum til »Bombebøssen«, som det bl. a. fremgaar af Henrik Hertz: »Sparebøssen«, hvori Adolph foreslaar, at Familien Skaarup skal give deres Arv efter Pensionist Sørensen til Indsamlingen.

En af de vigtigste Indtægtskilder var Afholdelsen af Deklamatorier og Koncerter. Ved en af disse fremstilledes 12, ved en anden 18 gamle Sømænd for aabent Tæppe, og til den sidste havde selveste Oehlen-

schläger skrevet en Sang, som med Henblik paa Dekorationen, der forestillede den kommende Stiftelse, sluttede:

Og ser I Huset malet der?
Veed I, hvad det vil sige?
Det tyder, at den Tid er nær
I Danerkongens Rige,
Da gamle Sømænd faar en Vraa
I egne varme Stue,
Hvor ingen Bølger ind kan slaa
og slukke Arnens Lue.

Længe varede det derfor ikke, før der var indkommet et saa stort Beløb, at en foreløbig Stiftelse kunde indrettes paa et Loft paa Wilders Plads. To Aar efter — i 1824 — var Stiftelsen imidlertid allerede saa velhavende, at den købte en Ejendom paa Hjørnet af Dybensgade og Skvaldergade (Nikolajgade), hvor den havde til Huse indtil 1844, da den flyttede til Brogade Nr. 8. I 1891 opførtes dens nuværende Ejendom af Arkitekten Thorvald Bindesbøll. Paa Facaden er anbragt et Relief af Sølling og to »Bøsser« af Cement i Form af Bomber. Fra den hyggelige Gaard er der en smuk Udsigt til Spiret paa Frelzers Kirke.

Til Overgaden oven Vandets fornemste Huse hører ogsaa Nr. 50. Ligesom Overgaden neden Vandet Nr. 33 og 39 tilhørte det i sin Tid Ankersmed Hans Caspersen, hvis Bomærke, et Anker, er indhugget i Portens Slutsten. Senere erhvervedes det af den kendte Politiker og Finansmand L. N. Hvidt, som dog ikke beboede det. Derimod havde »Fantasterne«s Forfatter, H. E. Schack, som ung nybagt Jurist en kort Tid sit Hjem her. Fra dets Opførelsestid stammer bl. a. Ejendommens smukke Rokokolofter og Stueetagens dekorative Vægmalier, men Haven bagved blev ødelagt, da et Baghus med moderne Ungkarlejligheder for en halv Snes Aar siden opførtes paa Grunden.

Langt interessantere maa dog den Gaard have været, den ældre Grosserer Andreas Buntzen, som tidligere nævnt, ejede paa Hjørnet af Baadsmadsstræde. Den nedreves omkring 1846, men hans Dattersøn, Forfatteren Carl Bernhard har i sin Novelle: »Et Aar i København« givet en malerisk Skildring af dens Udseende. »Gaarden bestaar af et Forhus til Gaden«, fortæller han, »og to Sidefløje til Gaarden, de vender Gavlene ud i Haven, som ved en Mur er skilt fra Gaarden og ved en anden, der gaar rundt om Haven, fra den afsides og lidet besøgte Gade, som løber bag ved«. Firmaets Kontorer fandtes i en gammel Fløj, der kaldtes »Klosterfløjen«. »I Sandhed«, fortsætter han, »det hedder Klosteret med Rette. Den lille Gaard forekom mig som et Kapel, hvor Himmelhvælvingen dannede Taget, og Stjernerne de evige Lamber, det næppe kendelige Gitter var Sprinkelværket, som skilte det

Søkvæsthuset i dets ældste Skikkelse som Opfostringshus.
Stik i Pontoppidans Danske Atlas 1763.

fra den store uoplyste Kirke, og Sangen i den tavse Aften var Vigiljerne, den natlige Messe for de afdødes Sjæle . . .«.

I 1754–55 byggede Arkitekten I. C. Conradi »en af Stadens mægtigste veldædige Stiftelser«, det tidligere Opfostringshus, nu Søkvæsthuset i Overgaden oven Vandet, til hvis ældste Dele hører den to Etagers Hovedbygning ud til Kanalen med Mansardtag. Facaden er inddelt af Liséner og har en svagt fremspringende Midtrisalit med Fronton og to Siderisalitter, der ligeledes oprindeligt har haft Frontoner.

I 1775 flyttedes Opfostringshuset mod sin Vilje efter kongelig Ordre til Store Kongensgade Nr. 108, nu Store Kongensgades Politistation. Ikke alene var dets Gaardsplads her betydeligt mindre, men det mistede ogsaa sin »vidtløftige, skønne Have«, desuden savnede det Vandet i Kanalen, som benyttedes til Uldvaskning, og yderligere beklagede det sig over, som Carl Bruun siger, »at Børnene i Fremtiden vilde savne Leilighed til Badning, at det nys opførte Bageri vilde gaa tabt, at Sygestuerne, der havde været indrettede her for Christianshavns syge og skrøbelige Fattiglemmer, nu maatte opgives m. m.«.

To Aar efter indrettedes Bygningen til Søkvæsthus. Dette ophævedes først 1816, nogle Aar efter at Søetatens Hospital i Nyboder var blevet taget i Brug. Ved Børnehusets Brand 1817 ombyggedes Hovedbygningen til Straffeanstalt for Kvinder og Sidefløjen til Mænd. Senere har Søkvæsthuset været benyttet som Underofficersskole og Hoved-

Hjørne af Haven med Verandaen til Heibergs Lejlighed i Søkvæsthuset.
Tegning af Knud Gamborg.

bygningen som Kaserne for Værnepligtige, medens dets tidligere Fattighus, der ligger parallelt med Hovedbygningen og nu indeholder Kontorer og Boliger, bl. a. for Viceadmiralen og Holmens Provst, efter en Brand 1838 fik sin nuværende Skikkelse.

I dette havde den Heibergske Familie fra Oktober 1844 i en lang Aarrække sit Hjem. De boede i Stueetagen, men paa anden Sal havde Johan Ludvig Heiberg faaet overladt to store Værelser. Det ene var hans Arbejdsværelse, i det andet opbevarede han sine astronomiske Instrumenter. I »Et Liv gjenoplevet i Erindringen« fortæller Fru Heiberg, at »dette Studium, disse Instrumenter, disse astronomiske Beregninger, disse matematiske Formler med deres endeløse Talstørrelser og den for os Fruentimmere dunkle Logarithmetabel, slugte al anden litterair Interesse hos ham; det var blevet en uimodstaaelig Passion, for hvilken alt andet traadte i Skygge«. Selv dyrkede hun med Liv og Sjæl den store Have, hun havde ladet anlægge foran deres Bolig, og hvis Vækst hun Aar efter Aar fulgte med den mest levende Interesse. »I henvend 20 Aar var denne Have min Glæde, ofte min Trøst i mangan en Modgang«, siger hun.

Den Fløj, Heibergs beboede, var ved en Mellembygning forbundet med Fløjen langs Baadsmadsstræde, som er bygget 1780 som Sygehus, men senere indrettedes til Fattighus for Husvilde. Forholdene her omtaler Pastor Munck i sin lille velskrevne Bog: »Om de Fattiges Vilkaar paa Christianshavn«, 1867. »I hver Etage føre 3 Døre ind til de Sale, hvori de Huusvilde ere anbragte . . . midt igennem den løber svært Bjælkeværk, som støtter Loftet, paa de to Sider er der høie Vinduer, men de ere forsynede med svære Jernstænger og sidde saa høit oppe, at der ikke er Tale om at see ud af dem, og Lyset bliver meget sparsomt navnlig ved de Vægge, hvor der ingen Vinduer er . . . Ved den ene Væg staaer en i Forhold til Salen høist uanselig Kakkellovn, der synes hensunket i melankolske Tanker om, hvorledes den skal komme ud af at opvarme et saa stort Rum. Langs de 3 Vægge løber i Mandshøide et Slags Skjermbrædt, bestaaende af Sækkelærred, der hist og her afbrydes af en noget lavere smal Skjerm, der tjener som Dør; naar man tæller efter, finder man i en Sal, der vel at mærke ingenlunde er overfyldt, 11 saadanne Døre, indenfor hvilke der boe 11 huusvilde Familier«. Hvorledes det daglige Liv formede sig paa disse Sale, er det ikke vanskeligt at danne sig en Forestilling om. Børnene var det umuligt at give en ordentlig Opdragelse, Urenlighed og indbyrdes Stridigheder hørte til Dagens Orden. Søkvæsthuset har saaledes haft en meget omskiftelig Tilværelse, beliggende, som det er, paa Grænsen af det egentlige Christianshavn, men inden vi forlader Overgaden oven Vandet for at fortsætte vor Vandring i den øvrige Del af Overbyen, vil vi lige kaste et Blik paa den sidste Del af Gaden.

Kun et Hus har her Krav paa nogen Interesse. Det er Nr. 90, der sikkert er bygget i sidste Halvdel af det 18. Aarh. Paa Grund af sin ensomme Beliggenhed var det længe Overgadens yderste Forpost mod Øst og Vartegn for Bodenhoffs Plads overfor Krøyers og Grønlands Handels Plads.

Endnu da Storkøbmanden Andreas Bodenhoff 1766—68 fik Tillaelse til at opfylde denne Plads, var den kun en sumpet Strækning indenfor »Christianshavns Bolværker«. Ligesom Andreas Bjørn havde Bodenhoff i en ung Alder forstaaet at

Andreas Bodenhoff (1723—1794).
Buste af F. C. Willerup.

gøre sig gældende. Efter i 1749 at have faaet Borgerskab som Skipper, oparbejdede han en betydelig Handel med Tømmer. 1765 blev han Grosserer og to Aar efter Agent med virkelig Kancelliraads Rang. Paa det indvundne Areal paa Christianshavn, der var adskilt fra selve Byen ved en nu opfyldt Kanal, byggede han i sin Egenskab af Reder udstrakte Bolværker, anlagde et Skibsbyggeri og en stor Oplagsplads, hvorfra han drev Handel i stor Stil.

I 1830'erne erhvervedes Pladsen af den driftige Handelsmand Joseph Hambro, der »var en Type paa de ikke faa Kjøbmænd fra Aarhundredets første Del, der fra en ganske ringe Begyndelse svang sig op til at blive Handelsherrer i største Stil«. Han var uddannet i Hamburg, og etablerede sig efter sin Hjemkomst som Manufakturhandler paa Købmagergade. Krigen 1807—14 blev hans store Chance. 1812 fik han Borgerskab som Grosserer og drev derefter Handel paa de vestindiske Øer, samtidig med at han oparbejdede en stor Bankvirksomhed især ved Overtagelse af Statslaan for den danske og norske Stat. Paa Bodenhoffs Plads opførte han den første Dampmølle i Danmark, indrettede en Risafskalningsmølle, der nu anvendes som Pakhus, et Bageri for Skibsbrød og et Salteri, men faa Aar efter — i 1840 — bosatte han sig i England, hvor hans Søn, Carl Joachim Hambro kort forinden havde grundlagt sin egen Forretning, som snart udviklede sig til den omfattende Bankvirksomhed, der endnu eksisterer under Navnet: »Hambros Bank«. Efter hans Bortrejse overtog en af hans dygtigste Medarbejdere, A. N. Hansen, Bodenhoffs Plads.

Den nuværende Bodenhoffs Plads omfatter imidlertid kun en ringe Del af det oprindelige Areal, idet Størstedelen optages af Islands Plads og det saakaldte Aladdin Kvarter fra 1901, hvis store Boligkarréer virker dobbelt triste i Sammenligning med det egentlige Christianshavns maleriske gamle Gaarde, som vi nu vender tilbage til.

KAPITEL X

Medens Overgaden oven Vandet ikke har forandret sig væsentligt, har Torvegade helt skiftet Karakter — ikke alene er de fleste ældre Huse blevet nedrevet, men Gaden er desuden blevet betydeligt udvidet.

Tidligere kaldtes den Del, der ligger mellem Torvet og Volden, for Store Torvegade, ligesom Resten af Torvegade indtil Havnen hed Lille Torvegade, men medens denne oprindelig var en Sidegade, har Store Torvegade stedse været Hovedvejen til Amager og Bydelens vigtigste Forretningsgade. Alligevel er det kun lidt, der vides om den. Betragter vi ældre Kort over Bydelen og Geddes Kort fra 1760—61, er de fleste Grunde forholdsvis smaa og bebyggede med mindre Etagehuse. Større Købmands- og Bryggergaarde laa især paa Hjørnerne. Foruden

Store Torvegade set fra Amagerbrogade før Nedrivningen i Begyndelsen af 1930'erne.
Bag Acciseboden ses »Skibet«. Fotografi ca. 1925.

talrige Brændevinsbrænderier — i 1734 boede saaledes paa Christianshavn 27 Brændevinsbrændere — fortæller Paludan, at denne Bydel paa hans Tid omkring 1790 havde »5 Bagergaarde, 9 Bryggergaarde, ei at tale om Kiøbmændenes faste og anseelige Boliger«. Flere af disse har sikkert ligget i Store Torvegade, men desværre er de næsten alle forsvundet, og de Huse, der faldt i Slutningen af forrige Aarhundrede, er knap nok blevet fotograferet. Dette gælder især den vestre Side, hvor nu kun en Række interessante Hus- og Professionskilte, som er indmuret i de Bygninger, der rejstes i Stedet for de gamle, erindrings om Gadens tidligere Udseende. Saaledes stammer Relieffet af en Falk over Gadedøren paa Nr. 54 fra det Hus, der i sin Tid kaldtes »Den gamle Falk«, og et Brændevinsbrænderskilt, der er anbragt paa Nr. 58, fra Huset »I den grønne Lind«, som fra 1784—95 ejedes af Brændevinsbrænder Rasmus Sørensen Norup. Paa denne Side Torvegade findes endnu enkelte Huse fra det 18. Aarh., deriblandt Nr. 52, som har Kvistgavl med Luge og malerisk Bindingsværk til Gaarden, Nr. 64 paa Hjørnet af Amagergade, der tilsyneladende er bygget omkring 1830, men i Virkeligheden er et hundrede Aar ældre, da det ud til Gaarden er et typisk »Ildebrandshus«, og Nr. 66 mellem Amagergade og Christianshavns Voldgade, der oprindeligt var Bryggergaard, men omkring Midten af forrige Aarhundrede rummede Nicolay Schyths »Etablissement for Soyaer og Fiskesauce, Frugtvine etc.«.

Den østre Side har derimod helt forandret sig. Nærmest Volden laa indtil 1935 »Skibet«, Torvegade 73, der erstattedes af det store Bolig-

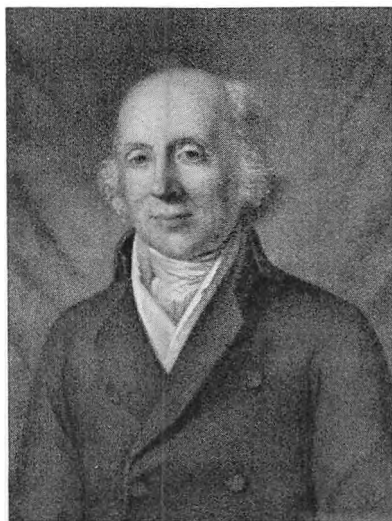
kompleks »Ved Volden«, som opførtes paa de to Karréer mellem Christianshavns Voldgade og Prinsessegade, Torvegade og St. Annæ Gade, hvorved denne Del af Amagergade helt forsvandt. Dets Navn »Skibet« hidrører fra et Sejlskib, der var malet over Gadedøren ud til Torvegade. Skønt Forhuset syntes at stamme fra Midten af forrige Aarhundrede, var det dog opført samtidig med Fløjen mod Amagergade og med Sidehuset mod Volden, der maatte være bygget omkring 1730. Ved Nedbrydningen var Facaderne grundmurede, men Gaardsiderne var af Bindingsværk med Gavlkviste, og Baghuset og Sidehuset mod Amagergade havde aabne, maleriske Svalegange. Trods sit fattige Præg besad Gaardspladsen en særegen Stemning, der ledte Tanken tilbage til Holbergtidens København — ikke mindst paa Grund af Svalegangene, Børnenes Legeplads og Kvindernes Mødested.

Nogle Aar før dette faldt de øvrige Huse paa samme Side Torvegade, hvis Udseende helt ændredes ved Opførelsen af de nuværende moderne Ejendomme. Foruden en Række mindre Huse, deriblandt Nr. 65 med Beværtningen »Det grønne Træ«, som i Gaarden havde en meget idyllisk lille Have, nedreves ogsaa de store Beboelsesejendomme fra dette Aarhundredes Begyndelse, der havde afløst de gamle 18. Aarh.s Huse, som det interessante Bindingsværkshus paa Hjørnet af Dronningensgade, der ses paa Niels Bredals Maleri fra 1860 af Torvet.

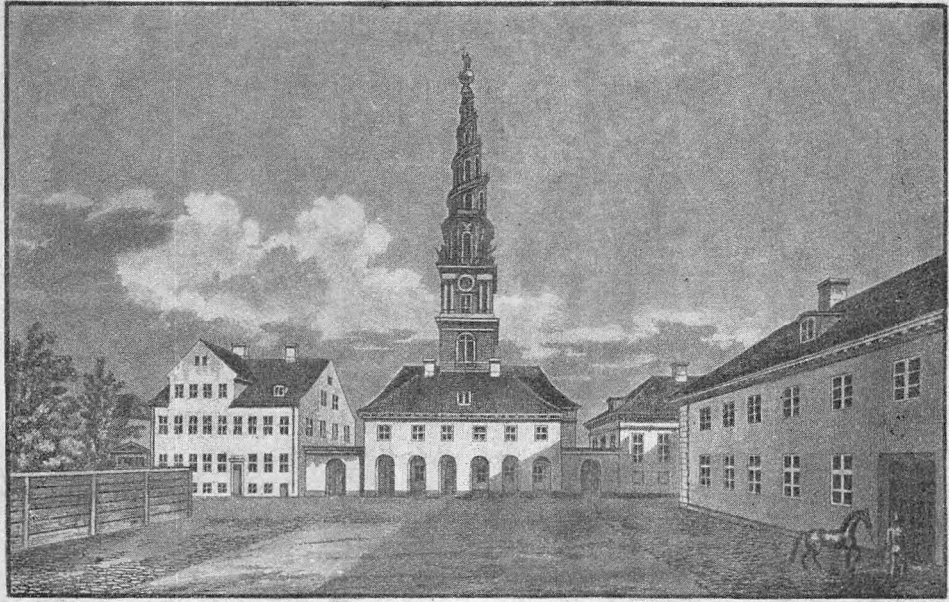
Ved Siden af dette laa i Dronningensgade en Række andre Ejendomme, der muligvis, ligesom det var Tilfældet med Hjørnehuset, var bygget før 1728. Det var i hvert Fald uden Tvivl Bageren Joachim Lentz Gaard, Nr. 64, som var opført 1710 og først nedreves for en Snes Aar siden. Det var en meget smuk grundmuret Barokbygning

med en symmetrisk inddelt Facade, der foroven kronedes af en kraftig Trekantsgavl. Fra 1802—12 husede den Borgerdydskolen, benyttedes derefter i en Aarrække som Pakhus, men restaureredes omkring 1910 af sin daværende Ejer, Etatsraadinde Th. Olsen, hvorved den blev »noget af en Seværdighed« (Vilhelm Lorenzen). Særlig smuk var dens udhugne Sandstensportal med Indskriften: »Ao 17.. Joachim Lentz. Susanna Pags. An Gottes Segen ist alles gelegen«. Det er en nøjagtig Kopi af denne, der 1915 udførtes til »Det ferske Fiskehandels-Compagnies Hus«, Knabrostræde Nr. 30, Hjørnet af Nybrogade.

Mellem Dronningensgade, St. Annæ Gade og Prinsessegade, indtil 1859 Prin-

Peter Christian Abildgaard (1740—1801).
Efter Maleri af C. F. v. Breda ca. 1800.

Veterinærskolens Gaardsplads set mod Bygningerne langs St. Annæ Gade. Til venstre »Museumsbygningen«, i Midten Smedien, til højre Læsesalsbygningen og den lange Staldlænge ud mod Prinsessegade. Radering af Jens Holm efter Tegning af H. G. F. Holm ca. 1830.

sensgade, hvor Christianshavns midlertidige Kirke havde ligget, og hvor Straffeanstalten for Kvinder opførtes 1864—65, laa, indtil »Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole« paa Bülowvej toges i Brug 1858, Danmarks første Veterinærskole.

Denne var oprettet 1773 af Lægen P. C. Abildgaard, der sammen med en Del andre Læger i tre Aar havde studeret ved Veterinærskolen i Lyon for at blive bekendt med de Midler, hvormed man søgte at bekæmpe den Kvægpest, der omkring Midten af det 18. Aarh. hærgede Europa, og som 1762 var naaet til Danmark.

Skolen indrettede Abildgaard for egen Regning, men der blev tilstaaet ham en aarlig Understøttelse paa 1200 Rdlr. Den 25. Januar 1773 fik han Bestalling som »Professor og Forstander ved den tilkommende Veterinairskole«, og den 13. Juli samme Aar begyndte Forelæsningerne. »Tilhørerne vare Officerer og Corporaler, som laae i Byen for at besøge Ridebanen, samt Beridere fra den kgl. Staldetat«. I fire Aar var Skolen privat, og kun een Dyr lægeelev antoges, men efter at den i 1777 var blevet overtaget af Staten, udvidedes Elevantallet betydeligt, og der ansattes flere Lærere.

Paa en Plan fra 1851 over Skolens vidtstrakte Kompleks kaldes dens første Bygning paa Hjørnet af Dronningensgade og St. Annæ Gade »Museumsbygningen«. Den rummede foruden fysiske og kemiske Instrumenter og Præparater, tørrede Planter, Skeletdele af Dyr og

»For Læren om Lægemidler 700 Gjenstande«. Læsesalsbygningen, der laa paa Hjørnet af St. Annæ Gade og Prinsessegade, indeholdt et Auditorium med halvcirkulære Tilhørerpladser, som i det tidligere kirurgiske Akademi i Bredgade, en Anatomistue og et kemisk Laboratorium. Mellem disse to Bygninger opførtes 1806 en Smedie, der havde en hvælvet Buegang ud til Gaarden, som benyttedes til Beslagskur, og i den store Staldbygning langs Prinsessegade fandtes bl. a. Apoteket, et Kontor og et Portnerværelse. Med Undtagelse af en mindre Stald og et Hundehus var alle Bygninger to Stokværk høje og grundmurede, men medens »Museumsbygningen« var et Gavlkvisthus af Ildebrandstypen, var de øvrige Huse derimod nyklassiske. Bag »Museumsbygningen« laa Skolens Have.

Foruden de nævnte Bygninger ejede Veterinærskolen en Gaard i Sundbyøster og paa Sundbyvester Fælled en Medicinalhave med Lægeurter og en botanisk Have, hvor Abildgaards Efterfølger som Skolens Forstander, E. N. Viborg begravedes 1822.

Skraat overfor Veterinærskolen laa den allerede omtalte Rækkehusbebyggelse i St. Annæ Gade og i Dronningensgade et Par 18. Aarh.s Ejendomme, der i 1937 erstattedes af det store Boligkompleks »Christianshavnergaarden«. Størst Værdi havde Hjørnehuset, der vist nok var bygget omkring 1730 af en Kaptajn Bender ved Drabantgarden. I en lang Aarrække havde det vakt de Forbipasserendes Forundring, at det ene Vindue til Stadighed var lukket med en Skodde. Ved Nedbrydningen kom Forklaringen. En Skillevæg viste sig at være opstillet indenfor, men mærkeligt primitivt virkede det, at de gamle blyindfattede Ruder ikke var fjernet bag ved Skodderne. Baade disse og selve Vinduet opbevares nu i Københavns Bymuseum.

Ogsaa i Nabohusene i Dronningensgade gjorde man et Par interessante Fund. I Nr. 61 fandtes en fint udskaaret Renæssancefrise af Træ med Fabelvæsener, Løve- og Ansigtmasker, og i Nr. 63 i Stuen til venstre for Gadedøren var Kakkellovnspladsen omgivet af en prægtig Barokramme med Forgyldninger, der maaske i sin Tid har siddet omkring et Alterbillede. Den fornemste Ejendom i denne Husrække er — trods Ombygning — det endnu eksisterende Nr. 67, Christianshavns Døttreskole, som er oprettet 1799. Bygningen er imidlertid noget ældre, opført 1778 i Stedet for et ældre Hus, der 1751 tilhørte en vis Jacob Simonsen. Som en Indskrifttavle paa Facaden meddeler tilligemed de smukke Ord: »Gudsfrygt forenet med Arbejdsomhed er Grunden til al sand Lyksalighed«, er den oprindelig til »Frie Skole i Vor Frelsers Sogn, opbyggt af christelige Velgiørere«.

Den store trefløjede Bygning paa Dronningensgades modsatte Side bag Frelsers Kirke med Facade ud til Baadsmannsstræde er Christianshavns Gymnasium, hvis ældste Dele er bygget 1875—77 af Arkitekten Hans J. Holm til Baadsmannsstrædes Kommuneskole, medens Gen-

Philip de Langes Hus bag Prinsessegades Skole. Fotografi 1948.

boen »Søetatens Enkebolig«, der stammer fra 1864—65, er opført af »Foreningen for Tilvejebringelse af en Fribolig for Enker efter Mænd i Søetatens faste Tjeneste« omtrent paa det Sted, hvor »Hans Kongelige Majts. Plads med Kruud Taarn« var beliggende 1751. Paa dette Tidspunkt var det Areal, Baadsmadsstrædes Kaserne indtager, kun en sumpet Strækning. 1836 opførtes Kasernen, der udvidedes 1863. En Akvarel af H. G. F. Holm fra 1853 viser Koleralejren paa Borgervæbningens Øvelsesplads, som 1857 blev solgt til Bebyggelse. En Del udlagdes dog til Forlængelse af Prinsessegade til Orlogsværftet, paa hvis modsatte Side det nu nedlagte Marinehospital opførtes 1915.

Enkelte Grunde Vest for Baadsmadsstræde og Syd for Prinsessegade er endnu ubebyggede. Allerede midt i forrige Aarhundrede havde Staten søgt at interessere Magistraten for dem, men dette mislykkedes, da denne fandt dem uegnede til Bebyggelse, fordi de var opfyldt med Dag- og Natrenovation, og et stort Stykke langs St. Annæ Gade desuden havde været benyttet som Fattigkirkegaard. Selve Prinsessegade blev dog efterhaanden bebygget, men endnu omkring Midten af det 18. Aarh. laa Grundene overfor Frelasers Kirke hen som en øde Plads. Paa denne fik en vis Theophilus Laan 1749 Tilladelse til at anlægge

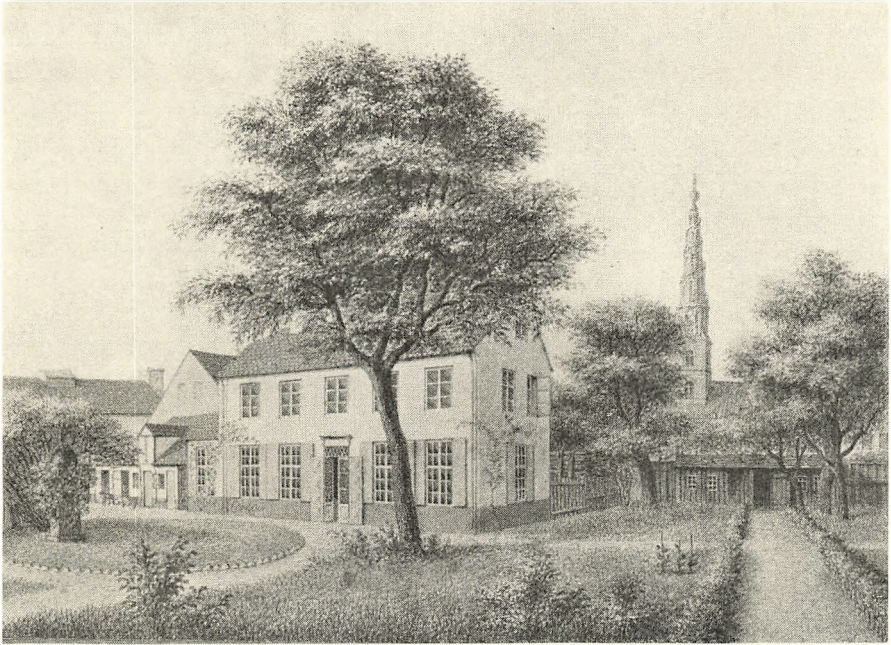

Udsigt fra Anlægget omkring Frelsers Kirke mod Hjørnet af St. Annæ Gade og Prinsessegade. Efter Maleri af C. F. Beck 1932.

et Salpeterværk. Dette overtoges kort efter af Arkitekten Philip de Lange, der paa Grunden opførte et Hus til sig selv — den nuværende Inspektørbolig bag Prinsessegades Skole. Oprindeligt var det to Stokværk høje Barokhus med den smukt udhugne Indgangsportal beliggende midt paa den store Grund, som gik igennem til Amagergades projekterede Forlængelse. Salpeterværket betalte sig imidlertid ikke og ophørte derfor kort Tid efter. Paa Grunden anlagdes 1863 — et Par Aar før Skolens Opførelse — paa Hjørnet af Baadsmannsstræde Fajancefabriken Alumina, der 1869, Aaret efter, at den kgl. Porcelænsfabriks senere Direktør Philip Schou var tiltraadt som Leder, flyttedes til Smallegade 45 paa Frederiksberg. 1872 stiftedes Aktieselskabet Alumina, som baade ejer Fajancefabriken og den kgl. Porcelænsfabrik, der blev købt af Aktieselskabet 1882. Paa Aluminiass tidligere Plads paa Christianshavn ligger nu E. Nobels Cigarfabrik.

Som Inspektørboligen ved Prinsessegades Skole stammer ogsaa de ældre Ejendomme i denne Del af Gaden fra det 18. Aarh. I den ene,

Pastor Visbys Præstegaard »Roligheden« paa Hjørnet af St. Annæ Gade og Christianshavns Voldgade. Tegning af Otto Bache 1854.

Nr. 52, havde Grundtvig sit Hjem fra 1824–27. Medens han boede her, nedlagde han sit Embede som Kapellan ved Vor Frelzers Kirke. Dette var hans Protest mod Myndighederne, der havde forbudt, at de Salmer, bl. a. »Den signede Dag«, han havde digtet i Anledning af den danske Kirkes Tusindaarsfest, Pinsen 1826, blev afsunget i Kirken. I Nr. 52 skrev han ogsaa sit berømte Stridsskrift: »Kirkens Gjenmæle mod Professor H. N. Clausen«, hvori han rettede et kraftigt Angreb paa den unge teologiske Professors nylig udkomne Bog: »Katholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus«, som han stemplede som Rationalisme og Kristendomsforfalskning, idet han opfordrede ham til, at han »som ærlig Mand enten maatte gjøre den kristne Kirke højtidelig Afbigt for sin ukristelige og forargelige Lærdom eller nedlægge sit Embede og aflægge sit kristne Navn«. For denne Injurie blev han idømt Bøde og underlagt Censur. To Aar efter flyttede han ind i Nabohuset, Nr. 50, paa Hjørnet af St. Annæ Gade og i 1829 til Strandgade Nr. 4.

Ingen af de Bygninger, der 1935 nedreves i St. Annæ Gade og Prinsessegade til Fordel for »Ved Volden«, havde større Værdi. Mindes bør kun Beværtningen »Slukefter«s hyggelige et Stokværk høje Hus paa Hjørnet af de to Gader og dets Nabo i Prinsessegade, der omkring Aarhundredskiftet rummede Logihuset »Konstantia«. Paa St. Annæ Gades modsatte Side laa Forfatteren Martin Andersen Nexøs

Fødested, Nr. 33, der ligesom dets Nabohuse i Begyndelsen af dette Aarhundrede erstattedes af de nuværende triste Etagehuse. Kun Nr. 57 — det næstsidste Hus før Volden — stammer fra det 18. Aarh. Sandsynligvis er det Gavlen paa dette med de to Vinduesblændinger, der ses til venstre paa Otto Baches Tegning fra 1854 af Gaarden »Rølighed«, som fra 1845—54 beboedes af Sognepræst ved Vor Frelser Kirke, Pastor C. H. Visby, der, efter som ung Mand at have været Fængselspræst, sit Liv igennem virkede for en Forbedring af Fængselsvæsenet og 1836 var Medstifter af Institutet paa Flakkebjærg. Det gule to Etagers Hus ved Siden af Christianshavns Voldgade Nr. 49, hvor Christianshavns Understøttelsesforenings Arbejderboliger nu har Kontor, er den gamle Hovedbygning midt i Tegningen.

KAPITEL XI

Vi passerer nu alter Torvegade og fortsætter vor Vandring i Overbyens vestre Del. Intet andet Steds paa Christianshavn er Fortiden mere levende end her. Med et Slag rykkes man bort fra Storbyens Larm og føler sig hensat til en afsides hyggelig Provinsby. Husene

Amagergade set mod Volden. Fotografi 1948.

har bevaret deres gamle Udseende, og kun faa Steder brydes den lave Bebyggelse af større Etagehuse. H. C. Andersen har sikkert tænkt paa et af disse gamle Huse i sin malende Beskrivelse af Christines Død i sit smukke Eventyr »Ib og lille Christine«. »Og han (Ib) gik med den lille Pige ind i det fattige Huus, opad den smalle, slidte Trappe, høit op til et lille, skraat Kammer under Taget. Der var en tung, kvalm Luft derinde, intet Lys tændt; henne i Krogen sukkede det og drog Veiret trangt. Ib tændte en Svovlstikke. Det var Barnets Moder, som laae paa den fattige Seng . . .« — hans Barnekæreste Christine fra Seishede.

Christianshavns eneste bevarede Svalegang, Amargade Nr. 11. Fotografi 1948.

Uden Tvivl er Amargade Nr. 11 Christianshavns mest særprægede Ejendom. Den bestaar af et to Stokværk højt Forhus med pudset Facade, og har til Gaarden en aaben Svalegang med udvendig Trappe til første Sal. Efter »Skibet«s Fald er det den eneste Svalegang i denne Bydel, der endnu er bevaret. — Fra første Færd var Huset dog betydelig mindre end nu og kun et Stokværk højt, men omkring Midten af det 18. Aarh. forhøjedes det med en Etage og forlængedes med fire Fag til højre for Porten. Samtidig opførtes det endnu staaende Sidehus og et Baghus, der i forrige Aarhundrede erstattedes af den nuværende triste Bygning, der misklæder det gamle Forhus.

I det 18. Aarh. ejedes Gaarden af Vognmænd, senere blev det en Slagtergaard, men efterhaanden blev den en »Fattiggaard«.

De øvrige Bygninger i Amargade har ingen videre Interesse, men om vore Forfædres stærke Gudstro vidner endnu en Tavle paa Nr. 15 med Indskriften: »Herre, dine Domme ere ubegribelige og dine Veje ere uransagelige«, som Bygherren 1765 lod opsætte over sin Gadedør som et Memento til Husets Beboere.

Længe bevarede ogsaa denne Del af Prinsessegade sin gamle Karakter. Endnu i det 18. Aarh. fandtes der bag Forhusene store Haver, og med Undtagelse af et lavt et Etages Hus og en mindre Bebyggelse langs Sophiegade var Trekanten mellem Volden og Prinsessegade i en lang Aarrække helt ubebygget. Siden erhvervedes Grunden af Mogensens bekendte Jernstøberi, medens L. P. Holmblads Oliemølle, Stearinlys-,

Lak- og Limfarvefabrik, der var grundlagt 1777, og O. F. Asps Stearin-, Camphin- og Sæbefabrik, som var oprettet 1857, var beliggende paa Prinsessegades modsatte Side ved Siden af det saakaldte »Gule Palæ« — den lange, to Stokværk høje, maleriske Længe paa Hjørnet af Sophiegade. I denne laa tidligere »Frelserens Arbejdshus«, hvor de Fattige, der ikke boede i Fattigvæsenets Stiftelser, blev beskæftiget med Arbejde. Faa Aar efter dets Oprettelse 1791 udvidedes det med en Bygning paa Hjørnet af Dronningensgade og senere med flere Ejendomme, bl. a. i Prinsessegade. En Tid husede det en Husvildeafdeling, og i en Række Aar anvendtes det dels som Optagelsesanstalt for Drengene, dels indrettedes det til Filial af Almindeligt Hospital, men efter at dette 1892 var flyttet til Nørre Alle — nu »De gamles By« — benyttedes det indtil 1901 som Alderdomshjem. Et Par Aar efter opførtes Dronningensgades Skole paa Hjørnet af Sophiegade, og 1907—08 nedreves det oprindelige Arbejdshus. Den gamle Ejendom paa Hjørnet af Prinsessegade er derimod bevaret, og i en Indskriftstavle omtales Bygherren, Søkaplajn, senere Grosserer og Brygger Hans Pedersen Koføeds Hustru, den Heeringske Gaards »bedste Smykke«, paa Grund af sin Gavnildhed mod de Fattige.

Med Taknemmelighed mindes
 Etatsraadinde
 Marie Koføeds
 Velgjørenhed,
 Der skænkede Midlerne til denne
 Bygnings Opførelse
 1859.

Dette Hus' Naboejendom, Nr. 7 i Prinsessegade, der er en typisk Barokbygning, hvor Indskrifttavlen over Porten paa tysk fortæller, at den i Jubelaaret 1760 indrettedes til Optagelseshjem for Piger. Nu rummer den Koføeds Skole for Arbejdsledige.

Ellers er der intet i denne Gade, der i særlig Grad tiltrækker vor Opmærksomhed, men vor Vandring fører os dog forbi et morsomt gammelt Sandstensskilt over Indgangen til Nr. 13—15, der er opsat 1777 af Snedkermester Valentin Bryger og dekoreret med en Høvl i Relief. Som Helhed har Gaden et gammeldags Præg, og dette gælder i endnu højere Grad Dronningensgade mellem Torvet og Volden, skønt adskillige Huse ligesom i Prinsessegade stammer fra forrige Aarhundrede, bl. a. Nr. 16, som Holmblad omkring 1860 lod bygge til sine Arbejdere. Til Gaarden viser det sig imidlertid ofte, at Husene i Virkeligheden er langt ældre end Facadernes Udseende lader ane, idet mange Gaardsider er bygget af Bindingsværk, f. Eks. Nr. 7 omtrent paa Hjørnet af Store Søndervoldstræde.

Ogsaa i Sophiegades sidste Del inden Overgaden ligger endnu adskillige smukke omend meget forfaldne smaa 18. Aarh.s Huse. Medens et Brændevinsbrænderskilt af Sandsten fra 1774 paa det ny Hus paa Hjørnet af Dronningensgade erindrer om Brændevinsbrænder Lorentz Bentzens Brænderi, sidder et Fiskehandlerskilt fra 1760 stadig paa sin oprindelige Plads paa Nr. 8, som 1761 tilhørte Fiskehandler Casper Larsen, og hvori der endnu er Fiskehandel.

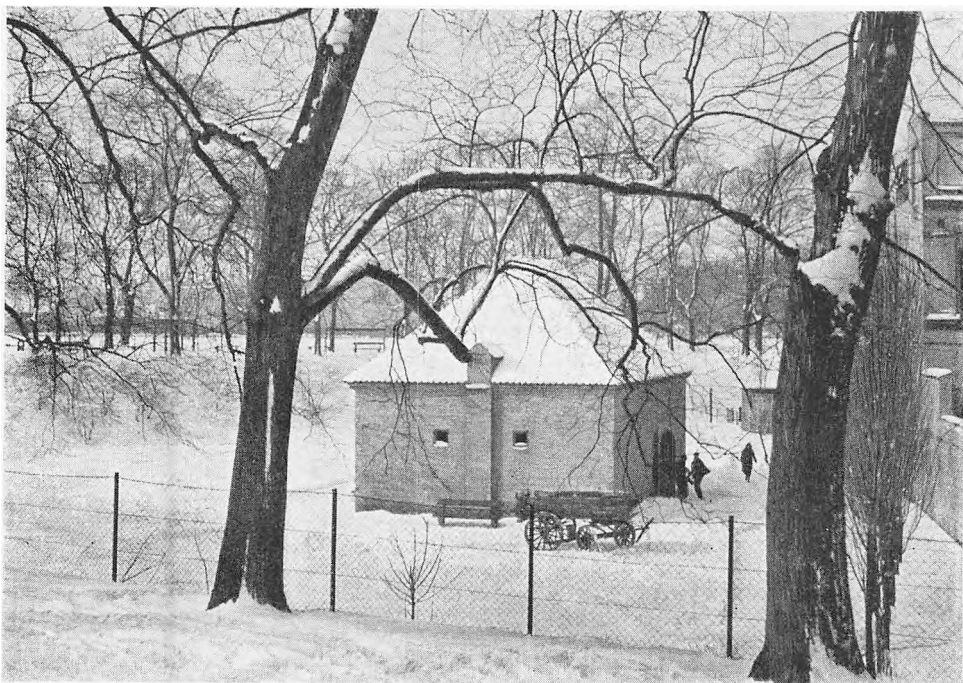
KAPITEL XII

Langt større Interesse har dog Store Søndervoldstræde — ikke saa meget paa Grund af sin Bebyggelse, som paa Grund af sit »knækkede« Forløb — en Erindring om dengang, den var Voldgade og fulgte den oprindelige Volds Retning, hvis videre Forløb indtil nuværende Elefantens Bastion for Enden af Sophiegade stadig kan ses paa Matrikellskellene mellem Dronningensgade og Prinsessegade. Mod Øst danner Baadsmandsstræde

Grænsen, men her er ethvert Spor af den tidligere Vold forsvundet, og kun en Rest af Bastionen ud for St. Annæ Gade er bevaret i Løvens Bastion. Mellem disse to Bastioner for Enden af Torvegade laa Amagerport indtil 1857, og paa dette Sted er den ældste Volds Profil og Højde ved Hjælp af Brosten angivet i Voldskraaning. Uden for laa Voldgraven. Under Københavns Belejring i Krigen 1658—60 rettede Svenskerne forgæves deres Angreb mod denne Forsvarslinie, og da Christianshavns Borgere Juleaften 1658 samledes paa Volden, blev der pludselig slaet Alarm, men da den viste sig at være blind, hyggede man

Store Søndervoldstræde set fra Dronningensgade mod Stanley's Gaard, Overgaden oven Vandet Nr. 6. Bemærk Gadens »knækkede« Forløb. Fotografi 1948.

Enhorn's Bastion med et Krudtmagasin. Til højre Bryggeriet Rabeshave. Fotografi ca. 1920.

sig i Stedet, saa godt det kunde lade sig gøre, og at der ikke manglede Stemning, er Præsten Henrik Madsen Wallensbechs Digt det bedste Bevis for:

Paa Volden ædes Aftensmad
 paa Juleaften, o, hvor glad!
 Med fuld godt Mod, med Øl og Vin,
 enhver dér drikker Skaalen sin.

Det varede dog ikke mange Uger, før det blev blodig Alvor. Natten mellem 10.—11. Februar 1659 fandt Stormen paa Byen Sted. Stemningen var glimrende, og Borgerne villige til at ofre alt for deres Frihed. Tre Gange blev Svenskerne slaaet tilbage fra Christianshavns Vold, og da Solen stod op næste Morgen, belyste den en Valplads, hvor »døde og saarede, efterladte Kanoner, bortkastede Vaaben, sønderskudte Vogne, Broer, Stiger og andet Krigsmateriel vidnede højt om Nattens store Bedrift og Fjendens knuste Forhaabninger«. Ikke uden Ironi skrev Kommandanten paa Christianshavn, Adolph Fuchs i sin Indberetning til Frederik III, at »Fjenden havde forglemt at tage Ligskjorterne med sig« — en Hentydning til, at de første Rækker havde været hvidt paaklædte for bedre at falde sammen med Sneen.

I 1682 paabegyndtes den store Udvidelse af Christianshavns Befæstning, og i Stedet for tidligere fire Helbastioner og to Halvbastioner

Christianshavns Voldgade. Til venstre F. Mogensens Jernstøberi, i Baggrunden Lille Mølle.
 Fotografi ca. 1910.

blev Volden nu forsynet med 12 Bastioner, foruden Batteriet Sixtus. Sandsynligvis paa Grund af sin mærkelig afstumpede Form, der skyldes »Udretningen«, blev Løvens Bastion forstærket med en Ravelin i Stadsgraven — den saakaldte Kaninø — og foran Amagerport, Fæstningens mest saarbare Punkt, lagdes en anden, stærkt befæstet Ravelin, som ved to Broer forbandt Christianshavn med Amager. Paa denne Side laa tidligere »den dækkede Vej« eller Enveloppevejen, der fulgte Stadsgravens Forløb indenfor en ydre Forsvarslinie.

Nærmest Langebro ligger Kalvebod Bastion, der nu er indrettet til Friluftssanatorium, men den gamle Vagtbygning er bevaret ligesom den store militære Depotbygning, der ses paa ældre Billeder af Langebro. Derimod er den hyggelige lille Café »Bomhuset«, der i sin Tid laa for Enden af Broen, nedrevet. Forlængst er ogsaa Møllen i Enhorns Bastion forsvundet, og heller ikke dens Afløser, Bryggeriet Rabeshave, eksisterer mere — kun Bygningerne, der nu benyttes af mindre Fabriksvirksomheder. Den næste Bastion, Panters Bastion, er lukket Land. Her ligger Skydeskolens triste Komplex, hvorfra en Bro fører over Stadsgraven til Amager Boulevard. Den sidste Bastion inden Torvegade, Elefantens Bastion, er derimod forbeholdt Børnene. Her, hvor Breslaus Mølle engang var beliggende, tumler de sig nu i munter Leg paa den kommunale Legeplads, og her henter de den Sundhed, som Gaardene i det gamle Christianshavn ikke kan give dem. Kun en af Voldmøllerne, Lille Mølle i Løvens Bastion, er ikke nedrevet, men Vingerne er fjernet, og Møllen ligesom de tilstødende Bygninger indrettet til Beboelse for enkelte Familier.

De følgende Bastioner tilhører Militæret, og er afspærret for Offentligheden. Ulrichs Bastion hører til Baadsmundsstrædes Kaserne, i Prinsesse Sophie Hedevigs Bastion, hvor der tidligere laa en Oliemølle, ligger nu Hærens Laboratorium, og i Prins Wilhelms, Prins Carls, Prins Frederiks, Dronning Charlotte Amalies og Christian V's Bastioner ligger de maleriske, massive Krudttaarne fra det 17. og det 18. Aarh.

Endnu 1831 var Christianshavns Vold ikke tilgængelig for alle og enhver, men kun for, som det hedder i en »Instruction for Vagterne i Kjøbenhavns og Christianshavns Fæstning«, »det Kongelige Herskab, Officerer i Tjenstforretninger og dem, som Tegn dertil særskilt er meddeelt« og »de Vogne, som skulle til eller fra Mølle, hvilke sidste alene skulle benytte den Appareille (Voldbakke), som er nærmest det Sted, de skulle til eller fra, og hvilket alene maa skee paa den Tid af Dagen, Toldbetjentene ere tilstede, da Skildvagten paa hver anden Tid skal anholde Enhver, som paa hvilkensomhelst Maade vil bringe Noget til eller fra Mølle«. Om Porten hedder det, at da det er »den eneste af Stadens Porte, hvorigjennem Natternovationen maa udføres, staaer (den) hver Nat aaben for denue, med Undtagelse af Natten mellem Løverdage og Søndag og Nætterne til alle øvrige Helligdage, da den altid er lukket«.

Da København 1856 ophørte at være en Fæstningsby, ændredes Forholdet. Voldene blev nu Borgernes kæreste Udflugtssted, besunget af Digterne, lovprist af Forfatterne, og et yndet Tilflugtssted for unge Elskende, især om Foraaret, naar Solens Straaler stemte Sindet til Mildhed efter Vinterens Mørke.

Grøn er Vaarens Hæk,
Kaaben kastes væk,
Jomfruer sig alt paa Volden sole.
Luften er saa smuk,
deres Længselssuk
kendes let paa deres Silkekjole.

digtede Poul Martin Møller, men ingen har bedre end Vilhelm Topsøe i »Slagne Folk« skildret Voldens Stemning: »Kristianshavns Vold er et af de faa Steder ved Kjøbenhavn, hvor der endnu er frisk Luft. Den har tillige, som den Bydel, den omslutter, bevaret noget Oprindeligt, af den nyere Udvikling Uberørt. Volden selv er høj, bevoxet med Træer og tillige med rigt Buskads, der mange Steder samler sig i Klynger, tætte og naturlige Klynger, igjennem hvilke der slynger sig ureglementerede Stier. Brystværnene ere daarlig holdte, men det klæder kun saa meget desbedre deres grønklædte Former; der er lavet Gangstier paa dem, og de have slet ikke fortifikatoriske Profiler, men det Hele ser meget mere ud som naturlige og uskyldige Bakker. Skyde-

Flyverfotografi af Christianshavns Vold. I Forgrunden ses Ulrichs Bastion ved Baadsmannsstrædes Kaserne. Derefter følger den saakaldte Kaninø, Ravelinen i Voldgraven, Løvens Bastion med Lille Mølle, Torvegades Fortsættelse i Amagerbrogade og Resterne af Ravelinen foran den forsvundne Amagerport, Elefantens Bastion, der nu er Legeplads og Panters Bastion med Skydeskolen. Til venstre ses en Rest af den ydre Voldgrav og den dækkede Vej, samt det ny Amagerbro-Kvarter. Fot. »Nowico« 1937.

skaarene ere bløde, udviskede Fordybninger i det græsklædte Jordsmøn. Og nedenfor den smukke, tætbevoxede Vold ligger Graven, en Grav, der er saa bred, at man nok kan se, den har ment det alvorligt i sin Tid, men en Grav, der slet ikke ligner de almindelige lugtende Voldgrave; bevoxet paa begge Sider med Siv, ser den ud som en Flod eller en Del af det store, friske Vand udenfor.

Men det Allersmukkeste ved Volden, det er dog den vide Udsigt . . . Bysiden er ikke tillokkende. Men oppe fra de høje Brystværn ser man Udsigter, som kun Faa vide nogen Besked om i Kjøbenhavn. Med Voldens maleriske, næsten skovagtige Skrænter og den brede flodlignende Grav i Forgrunden ser man over mod Vesterbro og Frederiksberg og Havnen, hvor altid en Del store Skibe ligge. Saa ud over Kallebodstrand, helt forbi Stevns, thi det Vand, der er de yderste gliintende Striber i Horisonten, er Kjøgebugt. Saa ser man udover Amager med al dens Fladhed og dens Møller og dens halvt oversvømmede Enge, virkelig et lille Stykke Holland, der ogsaa i sin Fladhed kan faa Farvetoner, som minde om de gode, gamle hollandske Maleres grønne Baggrunde.«

Den vinterlige Vold er beskrevet af H. C. Andersen i »En Fodrejse fra Holmens Kanal til Østpynten af Amager«: »I de store Trægrene hang glimtende Istappe, der dansede i Vinden for mig, . . . Den snebedækte Vold syntes mig en stereotyp Udgave af Alperne; havde der nu kun været nogle Dreng, der gled ned paa deres Slæder, saa havde jeg haft et levende Maleri paa Cimbrernes Nedfart«.

Udsigten fra Volden er nu forsvundet, store Boligkarréer spærrer den fri Udsigt, men Voldidyllen er den samme. Forgæves er der gjort Forsøg paa at gennembryde den for at knytte Christianshavn nærmere til de omliggende Kvarterer, men endnu er det ikke lykkedes, og det er heller ikke gaaet Christianshavns Vold, som Volden omkring den øvrige By, hvor

De har nu besluttet, de vise Mænd,
du maa ej beholde
det grønne Bælte, som kranser din Lænd:
dine gamle Volde.
Nu skal du befries, min kære Stad,
fra dit snævre Panser;
dine Stadsgrave, spættet med Andemad,
har stødt vore Sanser,

som Kaalund digtede. Tværtimod — i 1920'erne blev Christianshavns Vold istandsat og reguleret, men i Forbindelse med Torvegades Udvildelse fjernedes dog et mindre Stykke, og den gamle Accisebod flyttedes nogle Meter tilbage. Længe før var de to Broer over Stadsgraven blevet erstattet af den nuværende brede Kørevej, og Ravelinens Befæstning sløjfet, men endnu ligger Vagthuset her paa sin gamle Plads, og fra Volden ved Lille Mølle er der den samme Udsigt som »i gamle Dage« over den frodige, idylliske »Kaninø« til Christianshavns Fæled.

Gid ogsaa kommende Slægter vil forstaa at værne den gamle Vold, bevare den som et Minde om svundne Dage, da Christianshavn endnu havde Karakter af en selvstændig Bydel.

Lille Mølle paa Lovens Bastion set fra St. Annæ Gade.
Tegning af H. G. F. Holm ca. 1835.